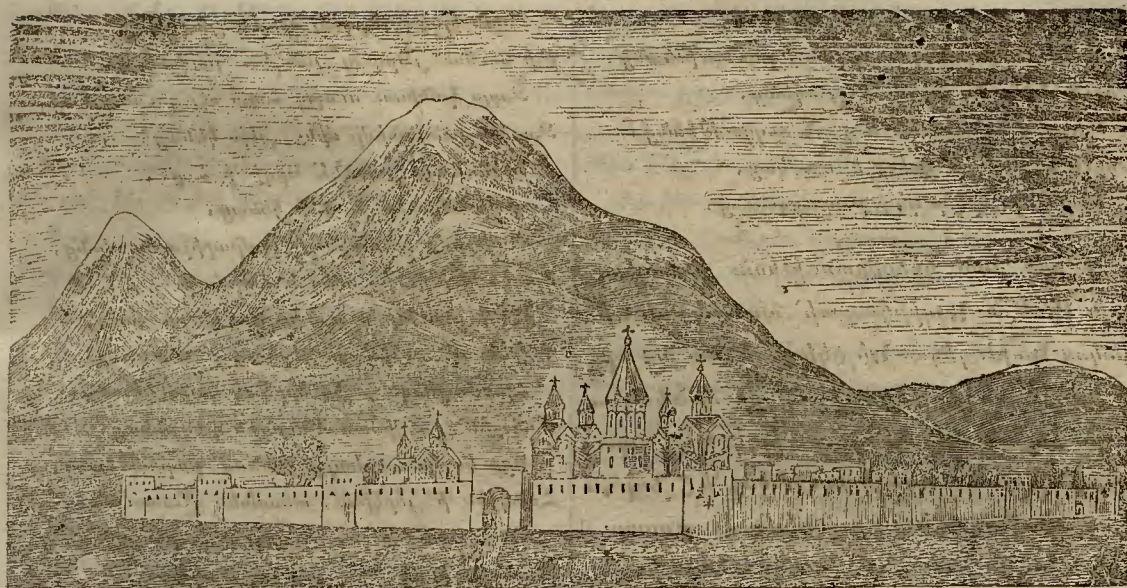




Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ամսագիր

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԹԻԻ ԺԱ. ՄԱՐՏ

1870

Բ. ՏԱՐԻ

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն

ԲԱՆ ԶԴՊԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ԼԻԲԱՆԱՆՑԻ ԿԱՐԾԵՑՆԱԼ ՀԱՅՐ ՔԵՐՈՎԲԵՒ ԱՌ ԱԶԳԻՆ ՀԱՅՈՑ
ԵՒ ԱՌ ՎԵՐԱՏԵՍՈՒՉՆ ԲԵՐԻԱ-ՔԱՂԱՔԻ ՍԻՄԷՕՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆ* ԳՐԱՅ

Նանիր և խոտան պարծանք անարեաց,
Հորթիկ գողուղի զանուն յաղթանաց,
Ոչինչ են պարծանք ճիրանաւորաց,
Ահր տալ յանդդոյշ այտից երեսաց,
Թէ որ ոչ մտցէ ՚ի կռիւ մրցանաց,
Ընդ քեզ մի՛ կարծեր զայն քեզ ձիւ քաջաց,
Ահա և նժոյդք ՚ի ցլուց եղջիրաց,
Խոյս տան և խորշին ըստ խոհականաց :

Աղէ յորդորեա՛ յուշ յիշատակաց,
Պատգամք տէրունեան զաշխարհամիրաց,
Հասկ զաշխարհի մթերս ընտրանաց,
Անտի զի՛նչ օգուտ ողորդ տուգանաց,
Յորչափ խորդանաս ՚ի սուրբ մօր զրկաց,
Եղբուրդ ոչ գտցես ՚ի ստեանց օտարաց,
Թէ ոչ ՚ի ծոց մօր սուրբ եկեղեցեաց,
Ծնցիս վերափն՝ չունիս յոյս կենաց,
Որ ոչ մտանէ ընդ դուռն ոչխարաց,
Գող և աւաղակ Գրիստոս զայն ասաց :

*) Տես նախընթաց համարն երես 245

Առ թիւ է գալուստ գող աւաղակաց,
 Քան թէ գողանալ տալ մահճառնութեանց,
 Եղուկ ընթացից բազմամեայ արեաց,
 Զի գիտ ոչ ժաման ուղղոյն ուղղութեանց,
 Եղուկ և ընդ քեզ գղերց և ուսմաց,
 Երկինք և երկիր վկայք պատգամաց:

Օչայն բան զըստարտութեան ընկալեալ
 նոյն Արմէճն Եպիսկոպոսի՝ առարէ առ Արի-
 ականս Աթոռոյն Արիկիոյ. և նա առարէ,
 ի Պօլիս առ տիրացու Վարդուր մեծիմաստ
 վարժապետն Փեշտմալճեան խնդրելալ զպա-
 տասխանին. և որոյ ապաստանեալ ի Ենոքի
 Հոգւոյն Աստուծոյ՝ յանդիմանէ ըզստու-
 թիւն նոյնն բանիւ ճշմարտութեան. կարիկ
 զբերան նորին ոչ ընդարձակել ի յաւիտեան:

Ի ՏԻՐԱՅՈՒ ԳՐԻԳՈՐ ՄԵԾԻՄԱՍՏ
 ԱՆԹԱՊԵՏԻ:

Զար է բնաւոր կուրութիւն մտաց,
 Զարագոյն քան զայն կամաւոր նախանձ:
 Պաշարեալ է քո յայս դառն չարեաց,
 Ոչ ուղիղ դատիս զկարեւոր իրաց:
 Զազգս մեր ողջոյն ողբաս սգալիեաց,
 Թէ են մոլորեալ ի յուղիղ շաւղաց:
 Քեզ ասեմ արեւմ ոչ զայս յարտասուաց,
 Այլ զակն հոգւոյդ ի կրից մախանաց:
 Տեսցես ճշգրտիւ և ոչ կարծ ի կարծ,
 Թէ ուղիղ գնամք գճեա մեր սուրբ հարց:
 Պարծիմք իրաւամբ ի շուք մեր նախնեաց,
 Զի դաւանդ նոյնն պահեմք գեր դրանձ:
 Զեմք ի նետորի սահեալ ի հերձուած,
 Զոր և նորովիք առնեմք արտալած:
 Իսկ արդ ոչ ասեմք թէ Հոգին Աստուած,
 Բղիւն ի յերկուց իւրոց Էակեաց:
 Քանզի թղթումն է ելումն ի սկզբնէ,
 Որ է առաջին ի կարգ պատճառաց:
 Բղիւումն ասել ի յերկուց անձանց,
 Է ասել յերկուց նախկին սկզբանց:
 Ապա մոլորիք ըստ չարախաւաց,
 Զերկու սկզբունք մուծեալ ի Աստուած:
 Իւաւանիմք զՀոգին բղիւումն ի հօրէ,
 Զերթ ջուր յականէ ըստ ուղղափառաց:

Նոյն ելող յորդոյ որպէս յաղերեւէ,
 Զի առնու յորդոյ յանկէս յաւիտեան:
 Զայս կանխաւ ուսոյց Հայր մեր լուսաղգեաց,
 Զոր խոստովանիմք մինչ յերկնաց:
 Եթէ Հայր յանձնէ Որդի ի Հօրէ,
 Հոգի ի նոցունց շնչումն կենաց,
 Փախչիմք յետիւտայ յամբարիշտ ուսմանց,
 Որպէս ի թիւնից օձից և կարճաց:
 Ըզմի բնութիւն ասեմք ըստ սուրբ հարց,
 Փոխան մի անձին որ յերկուց բնութեանց,
 Հրաժարեալ հոգիք երրեակ կացութեանց,
 Մատչին յանդիման Քննողին դադունեաց:
 Որք են կատարեալք գործով բարութեանց,
 Հանդիւն ի յերկնաւ, տեսանեն զԱստուած:
 Անհաւատք և չարք մեղացք ի փառաց,
 Մատնին ի գեհեան՝ ուր լալ է աչաց:
 Իսկ որ անվճար զղջացողք մեղաց,
 Մնան նպաստից սուրբ պատարագաց,
 Տուրք՝ ողորմութիւնք՝ մաղթանք կենդանեաց,
 Դասակից սրբոց առնեն անկասկած:
 Բայց արդարութեան պսակ լուսապանձ,
 Մնան մարմնոյն վարձք մինչ ի կատարած:
 Այլ քսան երկու Յովհաննու պապին,
 Անացող եղեն ոմանք տղիտաց:
 Եդին թէ հոգիք ընտրեցոց արանց,
 Մինչ ի կատարած ոչ տեսցին զԱստուած:
 Տալն թաթաւեալ գճաց նուիրաց,
 Զէ նորահնար, այլ աւանդ նախնեաց:
 Տուրովեան ժողով անշուշտ պատուիրեաց,
 Սրբատուրի ունել մէն մի երիցանց:
 Զի յայն պահեսցի կենսաձիր այն հաց,
 Թաթաւեալ յարեան ի պէտս հիւանդաց:
 Այն զի հաղորդել յերկուց տեսակաց,
 Հայրապետք Հոգիմայ եղեն կանխասաց:
 Այլ և ժողովոյն Վարժապետայ հարց,
 Ուր Օգոստինոս վարդապետ եկաց:
 Պատուիրէ ջամբիլ յարեան կենաց,
 Հեղձով ի բերան ծանր հիւանդաց:
 Բաժակ անապակ նուէր սրբութեանց,
 Ի լուսաւորչէն ուսաք ըստ յունաց:
 Ըզտոն Ծննդեան և ըզ Յայտնութեան.
 Տօնել ի մի օր՝ սովորոյթ նախնեաց:
 Զոր զըստարտութիւն անմիտ լինամեաց,
 Նշան խառնման լինել բնութեանց:

Թող զի խառնութիւնն ըստ ուղիղ մտաց,
 Է միաւորիլ անշիտի իրաց :
 զԱստուածաբանին յիշեալ զասացուած :
 Բանին և մարմնոյն ըլ նոր խառնուած :
 Էլ մկրտութիւնն յաշխարհականաց,
 Չասեմք թէ չէ իսկ 'ի լինիլ հարկաց :
 Զօծումն իւղով ծանր հիւանդաց :
 Ընդունիմք մի գոլ խորհրդոց յեթեանց :
 Աիր առնուլ զձէթ իբրև ծէս ազգաց,
 Ի վաղուց 'ի մեզ մնայ խափանած :
 Այլ վասն հիւանդաց մաղթանք երկցանց,
 Գիշեր քան կոչմամբ ունիմք անմոռաց :
 Լուացումն ջուրք մեկնելոց յաստեաց,
 Վասն զբուշուրեան լինին կենդանեաց :
 Զի հոտ մահաբեր ակտից կամ վերաց :
 Մի' աւայցնն վնաս յորդուց ընտանեաց :
 Սա չէ 'ի մեզ նոր 'ի ծիսից տաճկաց :
 Զի լինէր 'ի գիրս հետք յիշատակաց :
 Խաչեցար ասել յերգս սրբասաց :
 Հին սովորութիւն ամենայն աղանց :
 Ի դէմս Արդւոյ այս բան մաղթանաց :
 Յայտնի վկայեն որք չունին նախանձ :
 Թափիչն Պետրոս գայլն գիշախանձ :
 Ընծանօթ է մեզ և մեր սուրբ հարանց :
 Մատաղ անուանեալ ուտեստ աղքատաց :
 Ոչ է հրեարէն 'ի հին օրինաց :
 Քաջ 'ի Շնորհալոյն ուսիք գրութեանց :
 Եւ մի' միւսանգամ լինիլ զբասաց :
 Վառել զճրագ՝ յօրն նաւակատեաց :
 Է 'ի Սաղիմեան արարողութեանց :
 Զի վառին յայնժամ հոյժ մոմեղինաց :
 Ի մի ճրագէ Գրիստոսի Շիրմաց :
 Երկրպագութիւն խուռն ուխտաւորաց :
 Ոչ է ճրագին, այլ գերեզմանաց :
 Զոր բացածանցց արքունի մեծաց :
 Լրութիւն ազգիս 'ի գատին Յունաց :
 Տալ զմարմնաւորս ընդ հոգեւորաց :

Է որորմութիւն, չէ զին շնորհաց :
 Գոնէ Պօղոսի լուր յորդորանաց :
 Լոկոյ՝ զլեզուդ 'ի բամբասանաց :
 Զի ընդ հոգեւոր մերոց սերմանեաց :
 Մեծ ի՞նչ է ասէ հունձք մարմնաւորաց :
 Զի թէ ի՞նչ այսպէս տուրք պատարագաց :
 Սակ ինչ համարէր անգին պարգևաց :
 Արդ եթէ իցէ ակն հոգեւոր բաց :
 Տեսցես բաղմութիւն յազգիս իրազգաց :
 Որք թէ արտաքնոց տեղեակ զխոութեանց :
 Թէ աստուածայնոց վարդապետութեանց :
 Քաջ գիտեն զոր են սահմանք 'ի նախնեաց :
 Եւ զոր նորամուտ յետ ժամանակաց :
 Հասու խորհրդոց որ ըստ հրամանաց :
 Եւ որ միջոցիւ առիթ վերկութեանց :
 Ըզպակասութիւն մասնաւոր անձանց :
 Ազգին վերածել չէ բարեմտաց :
 Ո՞ր աղբի անհատ, ասս աննախանձ :
 Զերծ գտանիցի 'ի պակասութեանց :
 Վապեն արձակին զմեղուցեալսն անդարձ :
 Ըստ չափոյ խուղմանց մարդկեղէն չարեաց :
 Չայնիւ նուազել զերդ շարականաց :
 Մեղ աւանդեցին հարք աստուածազգեաց :
 Եթէ մե՞ղ ինչ է՝ աղբ արա՞հ համայնց :
 Զի մի՞ որ երգովք օրհնեացէ զաստուած :
 Արդ ծանուցից քեզ և քո նմանեաց :
 Զի գրչաւ և մէք լինիմք զինազգեաց :
 Ել մեզ ակոյեան որպէս քաջ արանց :
 Քեզ և մեզ լաւ է զէն բանից սուրբ հարց :
 Տես զառհաւատչեայն յայս դպին գրուած :
 Գտանիցի՞ն հետք բանից լուտանաց :
 Իրազել եղևալ մեր ակորժակաց :
 Այնպէս փութացիս՝ լինիլ դիմակաց :
 Տեսի 'ի գրիդ բան զըպարտութեանց :
 Յայտնի նշանակ պարսաւադիտաց :
 Ես զայն ճանապարհ հալայ և կալայց :
 Որպէս վայելէ ճմարտաւորաց :

Ի ՏՕՆԻ ՄԻՐՈՅ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

«Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի» :

Գիտեմք քաղցր է Ձեզ յեղիցել ճառ ներբողեան յայսմ աւուր :
 Ըզ Վարդանանց սուրբ յիշատակ տօնել երգօք քաղցրալուր :
 Գիտեմք խայտան յեռանդն հոգւոյ ազգասէր սիրտք Ձեր քնքուշ :
 Երբ յԱւարայր սլացեալ մտօք քաջացն զգործս ամէք յուշ :

Վարդ անթառամ մեծն Վարդան՝ ո՛հ պատանեցո՛ւ խամրի սիրտ, զի քանի որ քանի
 Ի յիշեն իմ զԱնունն անմահ՝ սիրոյ սրտիս շարժառիթ .
 Բայն Վարդան Ծուրը նահատակ երգոյս է շունչ և հոյի,
 Որ զհւր զկեանս մատոյց ի զոհ բողբոսնուէր վասն ազգի .
 Թէպէտ գրիչս է ծանրասահ և մնառունքս են զողորուն,
 Բայց զախոյեան երգել զքայն յիղծ պաշարիմ ակաղճուն .
 զՀոմերոսեան արգեօք հանձար պարտ էր ունել յերգել Ձեզ .
 Որ զըռուտեաք անմահացոյց զարին արանց զԱրիլէն .
 Զկորովին ասեմ Վարդան համեման վեհ Հայկայ .
 Որ ի խաչին ի դրօշակ խմբեալ զաղզ մեր փոքրամտեանայ .
 Թառաջ մատիւ և անվեհեր մուտ գոռ մարտին յառաքելի .
 Արհամարհեալ զփառս, զկեանս, եղ զինքն յաղէտրս պէսպէս .
 Միանգամայն խաչիւ դրօշմալ զհւր և զհւրոցն ըղձախատ .
 Եւ ի սիրտն հանդոյն քնքեալ զուխտ հաւատոյն ըղձատուտ .
 Արեանիրտ ընդդէմ եկաց թիւր աղանդոյն պարսկական .
 Արդել ըզ ձեռսն պիղծ մխել ի սուրբ հաւատն Քրիստոսեան .
 Թէպէտ Արտազ և Աւարայր ընդ այն արեամբ ներկեցան .
 Թէպէտ հազար և երեսուն և վեց վկայք կընքեցան .
 Եւ Առաջնորդ նոցա ինքնին թէպէտ անկաւ ի մարտին .
 Բայց բարձրացոյց արեամբ զփառս Նկեղեցւոյ զպանծալին .
 Որդիք Հակայ, ում ըզ Վարդան հաւասարել կարացից .
 Եւ աղբասեր Հոգւոյ Նորին իցն՝ հոյիք զուրակից .
 Միմիայն ցոխան տեսանելք ի մեծն Ծուրայ Մակարէ .
 Որ զերթ Վարդան զոհեաց զանձն իւր և օրհնեցաւ յիշն աղղի .
 Առիւծն Հայ Մաթիկոսեան պարագլուխ հաւատոյ .
 Գեղ ի վերոյ գիտել վառել ի սիրտ զօրացն զհահն սիրոյ .
 Հայ էր ազգաւ և Հայ սրտիւ . Հայրենասէր սրտեռանդ .
 Որովք զինեալ ի ճակատուն շահատակէր անվկանդ .
 Ներկեաց Վարդան զդաշտն Արտաղու բոսորազեղ իւրիւ արեամբ .
 Արեամբ, որով ծաղկուէր դաշտին վարդափարմիր ներկեցան .
 Եւ հոռ զանոյշ ինկոցն ի բոյրս Նկեղեցւոյն խառնեցին .
 Ի հաւատոյ սեղան ի սիրտս բուրիալ որդւոց փոքր հօտին .
 Եւ Բարոզեաց քայն Վարդան ոչ լոկ բանիւ քաջութիւն .
 Այլ զկերութանն վրսեմական զօրծոյն եցոյց մեղ զարդին .
 Զի որք զանուն ցանկան կրել զՀայութեանն հարազատ .
 Պարտ է նոցա հեղուլ զարին ի պահպանել ըղձաւատ .
 Թէպէտ Տիրանք և Արտաշէս՝ Արքայք Հայոց պանծալի .
 Տարածեցին զհամբաւ ուժոյ և քաջութեան Հայ բազկի .
 Բայց քայն Վարդան զհոգեւոր ուժոյն եկող զօրինակ .
 զՆկեղեցւոյ և զԱզգութեան պանծացուցեալ յաղթանակ .
 Աստի ի ճահ է մեղ այսօր Հանդիսականք աղբասեր .
 Գորովալիւր սիրով երգել ըզգործ քայն անվեհեր .
 յՆկեղեցւոյ լինել վասն յոր մշտաբարբառ օրհնարան .
 Եւ յառանին կենցաղս ունիլ յաւետ զորի Վարդանեան .
 Ուրախիւր Գրիգոր Մարտիրոսեան .

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՔ

ՀՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՈՌՈՄՈՍԻՆ ՊԱՆԱՅ Ի ՇԻՐԱԿ:

Շարունակութիւն*

Տեղադրութիւն Հորոմոսինի վանայ

Մեկաստան Հորոմոսին կոչեցալ վանաց՝ է յարեմոնեան մասին Շիրակայ*, յայն Ախուրեան գետոյ 'ի հարաւոյ պնորիկ 'ի վերայ բարձր բլրոյ, զորով շրջապատ անցանէ գետն. Այս բլուր յոր վերայ մենաստանն, 'ի հիւսիսոյ հաւասար է դաշտին, ընդ որ և մուտք է վանացն. իսկ 'ի միւսոյ կողմանցն երկից ևս բարձրաբերձ է բլուրս. ստորոտք պնորիկ իջանն 'ի ձորն անմատչելի. զորովք անցանէ գետն. և է Հորոմոսին վանք հնուի յԱնւոյ Բագրէնէն իրեւ քառորդ միոյժամու յարեւելից հիւսիսոյ պնորիկ:

'Ի պարսպապատ մենաստանի Հորոմոսին վանաց են երեք Եկեղեցիք հանդերձ ժամատանք. այլ վաւրն զի պժմ՝ մեծ և հրաշակերտ է Սուրբ Յովհաննէս Եկեղեցին կառուցեալն 'ի յովհաննու որդւոյ գաղկայ յետոյ քան զՀորոմոսին, յորում առնեն զԺամերդութիւն, վասն այն-և մեք նախ զայն ստորադրեմք:

Եկեղեցին Սուրբ Յովհաննէս անուամբ կառուցեալ 'ի թովին հայոց 'ն21: 'ի Շահնշահ Յովհաննու որդւոյ Գաղկայ շահնշահէ, է հոյակապ դրմբեթարդ և անսիւն. միջին երկայնութիւն նորա քսան և վեց կանգուն. (+) 'ի սեղանոյն ցրուոն արեւմտեան. որ մի միայն է բացեալ ընդ մեջ ժամատանն. չորեքին սրմասիւնքն՝ են եռակարդ յառաջոյ. և վերնախարիսխքն ուղղաձիգ շրջանակաւ որոշեալք. յորոց վերայ է կարի հաստատուն կա-

մարք երկարաձև քան յորոշիք: 'ի դուռն նոցին ձգեալ կամար դմբեթին, ամբարձեալ է 'ի վերայ պնորիկ դմբեթն սրտոյն որ է համակ 'ի կարմիր քարանց, և ունի ուղղաձիգ շրջանակաւ նմանութիւն Սաթուղեկէն Եղմիածնի:

Երկու խորանք են յաջմէ և յահեկէ սեղանոյն. իսկ 'ի սեղանին զոյ խաչ քանդակագործ փայտիչ շինեալ 'ի Սուքիաս Արարկապետէ, որ եղև յետոյ Եպիսկոպոս յԱջմիածին:

Չորս լուսամուտք են դմբեթին, և հինգ՝ Եկեղեցւոյն. երկու երկու 'ի հիւսիսոյ և 'ի հարաւոյ, և մի՝ յարեւելից. միջին տեպ տաճարին է իսպառանդրուազաւոր և առանց քանդակագործութեան:

Մի դուռն միայն ունի, որ բացեալ լինի ընդ մեջ ընդաձակ ժամատանն:

'Ի ներքոյ վերնախարսխի հիւսիսային յետին որ մասեանն է ընդարձակ գիր յիշատակաց, որ իսպառանկերձանելի է 'ի սակս կրելոյ զմեջ Եկեղեցւոյն. — Չիք այլ քան զայս արձանագրութիւն յորմունս սուրբ յովհաննու. որ ինչ արձանագիրք են Հորոմոսին, այն ամենայն են յորմունս ժամատան սորին սուրբ Յովհաննէս Եկեղեցւոյն:

Եւ յամաստան անբ Յովհաննէս Եկեղեցւոյն:

Ժամատուն սրբոյն յովհաննու կառուցեալ նոյնպէս 'ի Շահնշահ յովհաննու 'ի 'ն21: Թուակաւին հայոց, գրեթէ համակ սիւնապարդ, վեց բոլորին սիւնք են 'ի միջի, չորք չորք ևս նմանատիպ նոցին՝ կից 'ի հիւսիսային և 'ի հարաւային որմունս, և երկու երկու յարեւելեան և յարեւմտեան որմունքս. որք ամենեքեան ևս ունին զքառանկիւնաւոր վերնախարիսխ և զբոլորին ներքնախարիսխս 'ի սեւաւ քարանց համակ կոխածոյս:

Կամարք տանեաց ժամատանս արկեալք 'ի վերայ վեցից միջնասեանցն և յաջ և յահեակ 'ի ընալք 'ի դուռն որմասեանցն, ամբարձեալ ունին զկիսադմբեթ լուսամուտն 'ի կեդրոնի. որ սկսեալ քառակուսի, աւարտի 'ի ձև բոլորչի, որպէս և Հառիձոյ վանացն. և յընդարձակութեանն անդ բարձրութեան քանդակագործեալ է 'ի շրջապատն պատկերք սրբոց և զրուարք պէս պէս մինչ 'ի ուսամուտն 'ի վեր:

'Ի ճակատս արեւելեան կամարին և 'ի վերնախարս-

*) Տես Թիւ Թ. և Ժ:

**) Արեւմտեան Շիրակ կոչի մասն դատաին եղիլոյ յայնկոյս Ախուրեան գետոյ 'ի սահմանին տաճիկոյ. իսկ Արեւելեանն՝ յայնկոյս գետոյն ընդ ոչխանուեանմբ Աւուսայ:

ի թի առաջնոց երկուց սկսեցն՝ են ընդարձակ գիր յիշատակաց որպէս 'ի վերայ բովանդակ որմոցն՝ զորս ըստ կարգի ունիմք յառաջ բերել :

Իսկ 'ի ճակատ արեւմտեան դրան ժամատանս է արտաբուստ արձանագիր շինութեան եկեղեցւոյն և այսորիկ իսկ ժամատանս 'ի Յովհաննու որդւոյ Գաբկայ հանդերձ թուականաւ :

Յարկ ժամատանս է համակ դրուարեալ վարդաձև և մանրանկար փորութեամբ քարանց, որոյ և բոլոր շինութեան են 'ի սեաւ քարանց. լուսամուտք նորա են երեք բոլորչիք 'ի հիւսիսոյ. և մի ևս երկարաձև 'ի ճակատ դրանն մեծի :

Ի միջավայրի տանեաց ժամացոյնն 'ի վերայ կիսադմբեթկայ լուսամտին, կառուցեալ է զանգաւատուն փոքրիկ սիւնաղարդ և անկիւնաւոր մարդաչափ բարձրութեամբ. բայց միջոց սեանցն 'ի յետնոց քարաշարեալ. ունի զիսաչ 'ի զլուս իւր, և զանգակք փոքրիկ երկուք 'ի միջի. զոր ոչ էր սովորութիւն յեկեղեցիս հայտապաց Օսմանեան պետութեանն նախ քան զայս ունել յաջէ նոցա. յորս բռնացեալ մահմետականութեանն 'ի վերայ քրիստոսական հաւատոց, բայց եթէ 'ի հինաւորց մենաստանս :

Արշակունիք և Կասաբայի Սուրբ Զատիկանէս

Եկեղեցւոյն Հռոմէոսի վանաց :

Ի ճակատ Արեւմտեան դրանն :

Ի ՆՁԷ. Թուականիս հայոց ետու ևս յովհաննէս Զահնշահ որդի գաբկայ Զահնշահի. զիմ այգին որ ի կողք. իմ եկեղեցիս սուրբ յովհաննէս, զոր շինեցի 'ի վանս Ս. Հռոմոսի հանդերձ ժամատանս. եւ հարիւր բնուն աղ յամենայն ամի աղատ յամենայն չարէ. 'ի Հայրապետութեան տեառն պետրոսի և յառաջնորդութեան ուխտիս հաւր յովհաննիսի արդեամբ. զկնի մեր հակառակ գրոյս և իմ պարգեացս. պարտական մեղաց իմոց առաջի Աստուծոյ եւ ՅԺԸ. հայրապետացն որ 'ի նիկիա, նղովեալ եղիցի 'ի կեանս և 'ի մահ. իսկ որ հաստատուն պահեն զգիր արձանի ընծայիցս, աւրհանեցին 'ի Բրիստոսէ :

Յորմն Արեւմտեան 'ի Զախակոյմն դրանն

ի ներքուստ :

Ի Թուին ՁԷ. եւ մկրտիչ Արեղայ որդի Ռահին և իմ հոգեւոր եղբայրս գրիգոր քահանայն,

շինեցաք վերադին զընծայինն Արուծի և 'ի վարպի. և արկաք նորոգ. սպասաւորքս հատուցին մեզ 'ի տարին Դ. պատարագ. Բ. Ռադին. Բ. Խոյստուն. և յետ կից մերոյ մեզ առնեն. կատարիչք աւրհան յԱստուծոյ :

Երբ 'ի սոյն 'ի վերայ կամարին.

Ի ՌԾ. Թուին. 'ի տէրութեան երկրիս Զաքարիայ, եւ տիրան ծառայ Աստուծոյ և հառաւորիմ իմ պարոնին Զաքարիայ, միաբանեցայսս ըստ Աւետիս. եւ ետու զիմ զճաղացն որ 'ի կողս շինեալ էի 'ի գլի ձորին. հմուկեցէն ներքի դիշն դուրիձանց. յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց. և յանուն իմ պատարադի Բրիստոս ժԲ. 'ի տունի սուրբ մարգարէին Նրեմիայի անխափան մինչև 'ի ծաղումն որդւոյն Աստուծոյ. կատարիչք գրոյս աւրհան յԱստուծոյ :

Ի Նոյն ու մն ծախակոյմն, կից ընդ կամարն :

ՌԷ.

Ամաւ մարգարէին Աստուծոյ եւ վարդս ձիծ վարդեանց ապաւինեցայ 'ի սուրբ Աւետիս. ետու զիմ գանձադին Աուղլակն և 'ի ներքեւն պատգոնի յԱնի 'ի վերի փողոցին, տանեկեց է տիրանայի յառաջնորդութեան հաւր գրիգորիս սրբապիւրի. պատարագեցի Բրիստոս 'ի տարին Դ. աւր. զԲ. ինձ. և Բ. զուգակցին իմոյ Տիկնոյն. կատարիչքն աւրհանեալ եղեցին 'ի Բրիստոսէ. 'ի ՌԿԷ. Թուին. զեղբարս յիշեցէք 'ի Բրիստոս :

Ի Գլուս ծախակոյմն երկրորդ սեանն 'ի վերա կամարին. անմուտիսն :

Զաւրութեամբն Աստուծոյ եւ շերանիկս զաւրացայ 'ի զինուորութեան. եւ արդ անկեալ կամ 'ի վանքս առաջի սուրբ խաչիս Բրիստոսի. զի ողորմեաց ինձ Բրիստոս Աստուած. ետու զիմ գանձադին այգին 'ի ծմակին. յանուն իմ պատարագի Բրիստոս Զ. 'ի տարին 'ի խաչ գլուտի. եւ մարիամ զուգակից շերանիկանն ետու 'ի սուրբ Յովհաննէս ծակնաց կէս դանկն իմ գանձութիւն գնած. յանուն իմ պատարագի Բրիստոս Զ. աւր :

Ի միւս ծայր կամարին՝ նոյնպէս անմուտիսն :

Եւ Առիւծս որդի Աստուածատրոյ միաբանեցաւ սուրբ ուխտիս և ետու 'ի յանուրային փողոցի զիմ գանձադին Աուղլակն, որ շինեցի. ներքի դիշն

քանակից է աւետեացն . Բ . Սուղպակ 'ի կտերն .
Ն . 'ի վերայ Սուղպակին է . Ա . իւրեան զիմաց .
որ . է ներքեւ . վասն յիշատակի զուգակցին ի-
մոյ Համաւորին . յանունս մեր պատարագի Բրիս-
տոս . Բ . աստուածատրիս . Եւ Բ . վահրամի . Բ .
կողակցոյն իմոյ Համաւորի . կատարիչքն աւրհնեալ
եղիցին յԱստուծոյ :

Յորմն հարաւոյ :

ՈՂՆ . կամաւ բարերարին Աստուծոյ 'ի Թագա-
ւորութեան Հայոց և Վրաց Դաւթի . և 'ի սպա-
սալարութեան Ըահնաշի որդւոյ մեծին զաքարի-
այի և յառաջնորդութեան տեառն բարսղի արք
Նպիսկոպոսի որդւոյ Ամիր երկաթոյ . Ես Աշոտ
դսեղեցի որդի գէորգի թոռն Աշոտոյ միաբանեցայ
սուրբ Յովհաննիսի 'ի նեղ և 'ի չար ժամանակիս
յետ կործանման Տաթիւնարին , մինչ էր վանքս 'ի
Նեղութեան ետու զամենադով աւետարան . Գ . եղն .
Գ . կով . Գ . էջ . Բ . ձի . Եւ այլ ինչ Աստուած
պատրաստեր է . Ես տէր բարսեղ և Սարգիս Վար-
դապետս և այլ եղբարքս ընկալաք զնա իբրեւ զմի
'ի պատրոնաց մերոց . և փոխարէն հատուցաք յա-
մէն ամի զինի նոր կիւրակէին՝ Ի , աւր պատարա-
գել զԲրիստոս յանուն Աշոտոյ որչափ կենդանի է՝
իւր ծնողացն . յետ ելից յաշխարհէս՝ Աշոտոյ կա-
տարենք . որ հաստատուն պահեն , աւրհնին յԱ-
ստուծոյ . և որք խափանեն , նոյժք զչնդային առ-
ջէ և զկայենին . . . :

Յորմն Հիւսիսոյ 'ի ներքոյ լուսամտին :

2ԻԹ . կամաւն Աստուծոյ ես մնացաս զուստր
Արաղուն և Թոռն Տիգրանայ՝ ետու զիմ հայ-
րենի բաժինք 'ի Գեղն ճոխքագոմ 'ի սուրբ Յով-
հաննիսի յիշատակ ինձ և որդւոյ իմոյ Սարգսի .
Եւ սպասաւորքն հատուցին տարին՝ Ե . աւր պա-
տարագ . Բ . ինձ . Գ . Սարգսին . Եթէ որ զնուէր-
քքս մեր հանէ 'ի վանացս . ՅԺԸ . Հայրապետացն
նշոված է :

Ի վերայ կամարին միոյ 'ի յետին սեանց ժամատանն :

Անձուական :

Ի յԱրուճ փոքր այգիք են Վանացս , Եկեղեց-
պանին , փաւշուտին . լապստակացն , Հանկանն . Ա-
ռիւճկանն , Աղպետեանցն . թաւխարեանցն . խաչ-
եղբարցն . և պատարագի Բրիստոս յանուն սոցա
'ի խաչին ութօրէքն՝ Ի . 'ի ձորին ծամկենոյ գնեցին :

Վանեցիքս . և մարտմուր Սուղպակի ԻՆ . դահեկան
եա 'ի գինանց . Յանուն նորա պատարագի Բրիս-
տոս Գ . մէք Հոռոմոսին վանականքս :

Ի ներքոյ տրին ըստ այսմանն տրուի :

Ես Արշաւիր Աղցացի ետու զիմ հայրենի գան-
ձադեն զՈւռուտն , զի յիշեցն զիս առաջի զեն-
ման Բրիստոսի . Ես փաւշուտս ետու զիմ ծաղ-
կոցի կէսն զԽորովեանցն . Ես խաչիկ երէցս միա-
բանեցայ վանացս և ետու զիմ ծաղկանցս :

Ի միւս ծայր այս կամարի .

2ԾԻ . Հնորհիւն Աստուծոյ ես մամուկս զուստր
վահրամայ ետու սուրբ Յովհաննէսի մեր Տապա-
նատունս վեղամն ցմարգի բովաձորոյ 'ի կամրջէն 'ի
վաղաւերուճ ախահն յանուհաղենի վաղաւերան
Բ . աւերակովն . որ 'ի տարին Զ . աւր . պատարա-
գել զԲրիստոս . Ա . ինձ Ա . կուրապաղտին . Ա .
Ամիրային . Ա . արտանին . Ա . վահրամին . Ա .
գոհար Խաթունին . կատարիչք պրոյս աւրհնին
յԱստուծոյ . Սիմեոն գրիչ :

Ի վերայ կամարի ժախտկողման յետին սեանն .

"Հոռոմոսին վանացս հայրենիք որ 'ի քաղաքին՝
այս են գէորգ ծերենց վանացս եա զիւր հայրենի
տներն մաւտ 'ի կարուց զուռն . Սուրբ յտեփաննո-
սի ընդդէմ և այլ արդիւնք եա . և առ զիւր տաւ-
նին պատարագն՝ Գ . գիւտիկ կրօնաւոր եա զիւր
հայրենի տունն 'ի քարափանն , և առ զխաչդիւտին
պատարագն՝ Գ . Վահրամ՝ եա Սուղպակ 'ի դար-
բնափողոցին մաւտ 'ի Սուրբն գրիգոր . և պատա-
րագ մատչի յանուն նորա Բ . Արրահամ եա ըզ-
պարտեղ բերդին առաջի հայրենիքն . վասն իւր
պատարագի Գ . Ես Սարգիս ետու զիմ հայրենի
տներն 'ի քաղաքին 'ի Ռաձորին դրան վանացս .
Ասպնջականացս յանուն պատարագեն զԲրիս-
տոս . :

Ի վերայ միջին կամարին որ 'ի հանդիպոյ գրանն :

ՈՀԸ . Հնորհիւն Բրիստոսի ես վասակ որդի դաւ-
թի , թոռն Սիւրիկէի արքայի՝ Տէր նոր բերդի՝
խոստովանողքս միաբանեցաք սուրբ ուխտիս , և
ետու սուրբ Յովհաննէսի ընծայ՝ զիմ գանձադին
ձիւմահանքն որ 'ի վանացս գնեցի զճոհմի և ամե-
նայն ամիութեամբ . յԱռաջնորդութեան տեառն
բարսղի որդւոյ Ամիր երկաթոյ . և փոխարէն ինձ

Հատուցին զգաւն սրբոց վարդանանց յառն ամի բոլոր եկեղեցիքս՝ զպատարագն որչափ ես կենդանի եմ՝ վահրամայ և թամարի առնեն, և յետ վախճանի իմոյ՝ ինձ:

Արդ կատարիչք զրիս աւրհնին ՚ի Գրիստոսէ. և Հակոբակքն որոշին. զանէծս կայենի. զյուզայի և զնեկին ժառանգէ մարդ ո՞րք իցէ և մի՛ լնցի թողութիւն յաւիտեանս ամէն:

(Ծարանակէի):

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՅՕԼԱԿԵՐՏ, ԵՐՈՒԱՆԳԱՀԱՏ, ԵՐՈՒԱՆԳԱԿԵՐՏ ԵՒ ԲԱԳՐԱՆ ԲԱՂԱԲԷՅՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ:

(Ծարանակի թիւն եւ վիճոյ):

Առաւօտեանն շուտով գնացինք յուխտ սուրբ Գեորգ եկեղեցին, որ այն Գաւառի ժողովարդոց նշանաւոր ուխտատեղին է և Բագարան գիւղի ժողովրդական եկեղեցին, որեւ շինուած է նոյնպէս Պետրոս Կաթողիկոսի և Յովհաննէս Թագաւորի միջոցին Փրկչական 1030 թուին: Եկեղեցին բերդի հիւսիսային ծայրին շինած լինելով՝ զեղեցիկ տեսարան ցոյց կ'տայ տեսողաց. վասն զի՝ բերդն բնական քարով շրջապատւած՝ շատ ամրութիւն ունի և բաւական տարածութիւն՝ երկայնութեամբ հիւսիսից ց'արաւ. որոյ մէջ 250 զերգաստուն կ'պարունակուի. ասել է 1000 կամ 1500 զինուորի բնակարան եղած կըլինի. որոյ կասկածելի կողմերն ամրացուցած է բարձր և ահագին պարսպօք՝ սրբատաշ քարով և կրով որպէս և հարաւային ծայրի պարիսպն զեռնոյնութեամբ կանգնած մնացած է: Հիւսիսային ծայրումն, ուր եկեղեցին է, կ'երևէր տեղի ջրոյ աւաղանի և ծածուկ զետեալիոր ճանապարհ, որով իջել էին Ասուրեան գետոյ վերայ և այն տեղեց 50 կամ աւելի աստիճանօք ջուր առել և հանել բերդի մէջը, ինչպէս Երնջակայ բերդն, և Ապոյց-Չորոյ Հրաշիւբերդ՝ որ Սուրբ Երեմիայի ևս ասի. որոյ համար Օրբելեանց Ստեփաննոս պատմապիւր Նպիտկոսոսն գրելով՝ Աստուածաշէն բերդ. կ'անուանէ: Բագարի բնակաց տներն ու կրպակներն, ու փողոցներն և ամենայն շինուածքներն բերդի արևելեան կողմին են, զար-

ձեալ մեծամեծ քարով պարսպած. որ միայն մեծ դրանց տեղն են երևում, մինն դէպ ՚ի արևելք, — որոյ մօտէ կիսաբնակուած մեծ եկեղեցին առանց արձանագրոյ — Երկրորդ Բուռն, դէպի արևմուտք — որ բերդի միւս կողմի ձորին է նայում —, իսկ Յորն դէպ ՚ի հարաւ, — որ տանի ՚ի դետն —, որոց վերայ, նոյնպէս և բերդի մեծամեծ քարերի և անտաշ քարափների վերայ շատ ու շատ նայելով Հիւարացինք գտանել մի նշանադիւժ զորոյ անդամ. միայն Սորի-նացոյ պատմութեան ցուցմամբն կ'իմանայինք, որ Երուանդ Բ, Թագաւորն շինելով այս բերդն ու քաղաքն՝ փոխադրեց այս տեղ Արմաւիր քաղաքի մէջ պահած Հայաստանի նշանաւոր Սուրբն, և Բրմապետ կարդեց իւր եղբայր Երուանդին*. զորս Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորինն խորտակեց, մանրեց և անհետացրեց. որոց փոխարէնն կանգնեց Ամենազօր սուրբ Խաչի նշանն, ուր յետոյ որպէս ՚ի շինուածոցն երևի, յաւուրս յիշեալ Պետրոս Կաթողիկոսի և Բագարատունի Յովհաննէս Թագաւորին Իշխանք Անեոյ շինեցին եկեղեցի յանուն սուրբ Խաչի, որ երկրորդ նորոգութեամբ անուանել են սուրբ Գեորգ, որն ինչպէս վերն ասացի՝ այժմ նշանաւոր ուխտատեղին է գաւառին: Խորենացոյ պատմութիւնիցն կ'իմանայինք, որ երբ Արտաշէս հօր զօրութեամբ Պարսկաստանից՝ Պարսկական և Հայկական զօրօք յարձակեցաւ Երուանդայ վերայ թագաւորութիւնն առնելոյ համար, որ յանդիմախտիւրապետել էր Երուանդ, քանդեց, աւերեց, որպէս Երուանդակերտն, Երուանդաշատն նոյնպէս և այս Բագարանն, ուր և սպանեց Երուանդին և նորա եղբայր Երուանդ քրմապետին, որ Բագարանի Աստուածոց յառաջ կանգնած սպիտակազգեստ և բազկատարած կ'աղօթէր Երուանդայ կենաց և թագաւորութեան համար Մի օր ևս Բագարան մնալով՝ որքան նշանաւոր շինուածք կար թէ և կիսակործան, կրկին և կրկին անգամ տեսնելով, նոյնպէս և բերդի վերայ եղածներն և դրանց մեծ մեծ քարերն և գետոյ միւս կողմի լճի վերայ շինած սուրբ Ըուշան անունով գեղեցկաշէն մատուռն, (որոյ շինող Ըուշան Արքայութեոյ, կամ ըստ աւանդութեան բնակչաց Բագարանայ՝ կրօնաւորութեոյ համար, վաղուց արդէն աւանդութեամբ մնացած է Հայոց Աղ-

() խոր. Բ. 10.

զի մէջ ցայսօր առածը թէ Մինչև Շուշուր զոր-
 քանի, խառնուրդ կ'ըլլային, վերադարձանք
 նոյն իսկ մեր գնացած ճանապարհովն՝ դարձեալ
 ի Սողբ գիւղաքաղաքն. և քանի օր ևս մեր պաշ-
 տօնական գործերովն և մանաւանդ Եկեղեցական
 դպրոցի հաստատութեան և բարեկարգութեան
 կարգադրութեամբն պարապելով՝ քնացինք դէպ'ի
 Աբու-Կեօլ անուանեալ Հայարնակ գիւղն, որոյ
 ճանապարհի վերայ տեսինք նորադիւտ ածխահան-
 քը, որ շնորհիւ մեծապատիւ Մկրտիչ Պէյի Ռէ-
 յիզեան յայտնուած էր և նորա տնօրէնութեամբն
 և ծախքովն այժմ իսկ աշխատաւորքն կ'պարապէին
 վրան՝ փորելով, որոյ ածուխն ըստ վկայութեան
 փորձառուաց, նոյնպէս և կառավարչիկի և կա-
 պալառուի Աբու-Կեօլ Սողբայ, շատ ընտիր և
 պատուական տեսակէն է։ ՅԱբու-Կեօլ գործերս
 աւարտելուց զկնի՝ քնացինք Բաւլա-Կեօլ անուանեալ
 լիճը (ի հնումն Գալլուս լիճ) տեսնելոյ, որ Ռու-
 սաց և Օսմանցուց սահմանադրուին է. որոյ արեւ-
 ւելեան կողմի եզերքումն, որ Ռուսաց կողմն է,
 կայ մի փոքրիկ կղզեակ, որոյ մէջ կ'երևին շինու-
 թեանց նշանքներ, և եկեղեցւոյ որմունք՝ խաչ քա-
 ըրելով զարդարուած, Բրիտանական առաջին
 դարերի գործ։ Այս լիճը երկայնութեամբ և լայ-
 նութեամբ կարելի է, որ Սեանայ ծովի քառորդ
 մասին չափ հաւասարի. և ունի բաւական հա-
 մեղ ձկունք՝ Գեղարտանայ, իշխան և Կողով ձկանց
 նման. որ ըստ աւանդութեան բնակչաց երկրիս,
 լցրել են այս տեղ Սեանիցն բերելով՝ Սողբայ հա-
 սարակութիւնքն՝ հրամանաւ Երեւանայ Պարսկա-
 կան Վոլսակալաց (Սարտար)։ Զուարճանալով լճիս
 տեսութեամբն՝ վերադարձանք Երուանդակերտ քա-
 ղաքն, այժմ Ղարա-Ղալայ անուանեալ (այսինքն
 Սե-Բեքք), որ ըստ պատմութեան Խորենացւոյն
 շինել է նոյնպէս Երուանդ Բ. Երասխի հարաւա-
 յին եղերքին՝ ամուր և բարձր պարսպօք և աշ-
 տարակօք, հանդէպ Արմաւրայ դաշտին և բերդին,
 որ ցարդ ևս բաւական բարձրութեամբ երևին դեռ
 կէս աւուր ճանապարհի հեռաւորութեամբ անցա-
 ւորաց։ Բերդի շինութիւնն չընկալատեր է մի կող-
 մից Երասխն. իսկ միւս կողմերից Խորափոր ձորն,
 որ երբեմն կարելի է Երասխի գնացքի տեղն եղած
 լինի և այժմ Սողբայ լեռանց հեղեղատների անցք.
 բերդի մէջի ընդարձակութիւնն՝ Երեւանայ բերդի

ընդարձակութեան չափ կ'ըլլին. իսկ քաղաքի տա-
 րածութիւնն՝ Աղէքսանդրապօլ քաղաքի չափ.
 որոյ գործածական ջուրն եկեր է Ապաւ-Կեօլի աղ-
 բիւրներէն և Սողբայ լեռանց առուակներէն և բա-
 ւական այգիք է պատրաստել բնակչաց համար,
 ինչպէս ցայսօր այդեաց որմունքն և հնձաններն
 ցոյց կ'տան։ Բերդի մէջի շինութիւնքն արդարեւ Ար-
 քայաւայել մեծագործութիւնք են։ Այս բերդի
 շինուածոց և պարսպաց վերայ ևս շատ ու շատ
 որոնելուց զկնի՝ չկարացինք գրուածոց նշան գտնել.
 ուստի և քնացինք Սուրմարի անուանեալ բերդն
 տեսնելոյ, որ Երուանդակերտի բերդի հանդէպն է՝
 արեւմտեան կողմից՝ նոյնպէս Երասխայ հարաւային
 բարձրադիր ափանց վերայ, որոյ անունովն և այժմ
 Երասխաձոր և Արշարունեաց գաւառներն կ'անուա-
 նին Սուրմարուց գաւառ, որ ըստ աւանդութեանն՝
 Սողբայի սուրբ Մարտիրոս Նահատակի անուամբն
 է յիշուում, որ ըստ Զամէան պատմութեան Հատ.
 Գ. երես 422. յամի Տեառն 1387, Նահատա-
 կեցաւ Սահաթ անուն այլազգի անօրէն իշխանէն*.
 որոյ անուամբն և այժմ Այլազգիքն Սուրմարուց
 գաւառին։ Սահաթի կոչն**, բայց ըստ Խորենա-
 ցւոյն՝ Արտաշիսի անուանակոչութեան, որ Եր-
 ուանդակերտին՝ Մարտի, այսինքն Մարտի (Բրտի)
 քաղաք՝ Երուանդին անպատուելոյ համար անուա-
 նեց, որ շին է եղել 1387 թուին նոյնպիսի ան-
 ուամբ։ Այս բերդը տեսնելով և արձանագրութեան
 մասին անբաւական մնալով՝ վերադարձանք դէպ'ի
 Մասիս ստորոտը և գնալով 5 ժամու չափ՝ հասնիք
 Իգտիր գիւղն. ուր մի քանի օր պարապելով Եկե-
 ղեցական կարգադրութեամբ և մանաւանդ Գըպ-
 րոցի բարեկարգութեամբն՝ հոգացինք զընթաց մեր
 հոգեկան ուժն և մարմնական կարողութիւնն նե-
 րեցին՝ Դպրոցի ներքին և արտաքին կառավարու-
 թեանց համար. աշխատեցինք այնքան, որ Դպրոցն
 ըստ նորոգ պայմանադրութեանն համայն ժողո-
 վըրոց Իգտիրու՝ ստանայ ի տարին 1000 մանէթի
 չափ տարեկան զբաւաւոր եկամուտ՝ զանազան
 աղբիւրներից՝ այնէ՝ զհինգ վաճառութեան և մասկա-
 ճառութեան և այլ ամենայն բան վաճառող կրթ-
 պականներից, զիւղական կշտորդից (Ղանթար), և

*) Զամէան Պատմ. Բ. 922. Խ. Գ. 424:

**) Ստոր: Շահխաթունեանց Բ. 58:

ամենայն կարգի և աստիճանի արհեստավորներից, նա և տոկոսիքն Եկեղեցական գումարի, որէ 1300 մանկէթ, որպէս արդէն անցեալ տարի Քանաքեռէք ձամաձայնեցան և պայմանագրեցին, ինչպէս՝ Արք. պատուական լրագրի միջոցաւ հրատարակուեց (1)։ Աւերջապէս աշխատեցինք որ Արժանաւ Հմայեալ Վարդապետի Արշարունցի իրկամեայ վաստակը զուր չհամարուի թողութեան աչքին, որ ճնշելով իւր անձը՝ ամենայն ջրմեռանդութեամբ կ'աշխատի ձրիապէս ուսուցանել իւր Հայրենակից որդւոց՝ Կրօնագիտութիւն և Աղգային պատմութիւն, որքան կ'ներէ Եկեղեցական Դպրոցի կանոնն (2)։ որ ըստ հարցաքննութեանս ոչ սակաւ աշխատութեան պտուղ տեսի այն Դպրոցի Աշակերտաց մօտ։ Դպրոցական կառավարութիւնն հօգալուց և ապահովելուց ղէնի, և Եկեղեցական եղումից հաշիւն տեսնելուց և կարգադրելուց ղէնի՝ գնացինք Տաշքուտն անունով 123 տուն Հայաբնակ գիւղն, որ Շահխաթունեանց Երջանկայիշատակ Յովհաննէս Եպիսկոպոսն՝ իւր ստորագրութեան մէջն Ք. Կանոնաւնէ (3)։ որ Մասից հեղեղատի նման յառաջացած՝ կուտակ կուտակ բլրոյ վերջացած տեղումն է։

Տաշքուտնից գնացինք Ղարաղոյին անուանեալ Պարսկական գիւղի հանդէպ՝ Յօլակերտ հին և իսպառ աւերակ դարձած քաղաքն, որ Մասի ստորոտից փոքր ինչ դէպ ՚ի Երասխն երկայնացած բլրակի վերայ է շինած։ Ըստ Խորենացւոյն, սա պէտք է լինի Յօլակերտն աւան՝ տունն բնակութեան Յօլակայ որդւոյ Ամասիայ։ Ըստ որում Արմաւիր Քաղաքից ուղղակի դէպ ՚ի արևելեան հարաւ անկանի, և շինուածոց մեծ մեծ կռած կոխած Արմաւիրեան բերդի շինութեան կարծր և սեւագոյն քարերի նման՝ պարզապէս ցոյց են տալի, որ Արմաւիրայ դեռ մի դար ևս յառաջ շինուած է։

Այս Յօլակերտայ բերդի մօտ մի մեծադիր քաւի երեսի վերայ, որ տաշած, սրբած է և փոքր չէ խորացրած անձրեկից պահպանելոյ համար, զըտիկնք Արմաւիրեան նոյն իսկ բւեռագրոց նման մի

արձանագիր 24 տողից բաղկացած՝ տարածուած քարի երեսին 2 Հայի զաղ երկայնութեամբ և մի և կէս զաղ լայնութեամբ։ Բերդի հնութիւնիցն և արձանագրոյ ձևիցն երևի, որ դարձեալ Արայի և Շամիրամայ ժամանակի գրուածք է. ուստի և նոյնպէս անհասկանալի առ պիտի մեղ. և որպէս ղի՝ այս անյայտ չմնայ պիտեան ուսումնականներից, և զուցէ Արմաւիրեան տառերի վերայ աշխատաւորին հարկաւորի ևս այս արձանագրոյ տառերն, օրինակեցի միմիայն առաջին և վերջին այսինքն 1րդ և 24րդ տողերն, որ ըստ կարծեացս և ըստ արձանագրութեան կարգին. պէտք է ժամանակի թուականն լինի, ինչպէս միշտ կ'պատահի առաջին և վերջին տողերի մէջ. իսկ ամբողջ արձանագրութեան օրինակն յանձնեցի Արժանապատիւ Արշարունի Հմայեալ վարդապետին, որ հանդարտ և պարապ միջոցով կարողանայ օրինակել, և ըստ պահանջման հարկին ուղարկել Արարատ լրագրի Խմբագրութեանդ, տպագրութեամբ հրատարակելոյ համար, ըստ որում մեզ սաստիկ անձրէն չ'ներեց երկար մնալով օրինակել։ Եւ ինչպէս պատմեցին Տաշքուտնցի Քահանայք և Ղարաղոյիցի Տանուտեարք՝ քանիցս անգամ այլ և այլ լեզուագէտ մարդիկ՝ Ռուս, Գաղղիացի և այլ ազգերից օրինակել են, որոց համար դեռ ոչ մի լրագրի մէջ կ'երևին տեղեկութիւնք։ Այսպէս շրջագայելով և տեսնելով նա և Փառախոտ և Արշակաւան հին հին քաղաքների աւերակներն, որոց պիտի բնակէք գաւառին Ղ. Բ. և Բ. օգնող — Բ. Կանոնաւնէն Պարսկերէն, և մեր վիճակային բորժերն աւարտելով՝ վերադարձանք յերևան։

Մեարտի 11 արդարապէս Ս. Գ. Ա. Յ. Ի.

Դեկտ. 1869 թ.

Ներսէս

Ս. Գ. Ա. Յ. Ի.

Վ. Ե. Կաթողիկոսը բարեհաճեցաւ հաստատել օրհնութեան Կոնդակաւ՝ Գառնուոյ զաւառին մէջ՝ աղգասէր Զանուբ Արժանապատիւ Մարտի 11 արդարապէս Արք. բառեանց՝ Փոխ-թանակալին Ներսէսոյ՝ հո-

1) Արք. Ա. Կ. 1869 մարտ. Թիւ ԺԱ. երես 156:

2) Արք. Ա. Կ. 1868՝ Հոկ. Թիւ 2. երես 70:

3) Ստոր. Դաճիսաթունեանց, Հատ. Բ. երես 6:

4) Խորեն. պատմ. Ա. Ժր:

գեորականներէ և աշխարհականներէ կազմուած Արքայապետն Քնկերութիւնը, որոյ ջանքն և բարեմիտ նորատակն պիտի լինի ձեռնարկել Խոր-վերապայ վանուց վերանորոգութեան և նորին զանգակատան շինութեան աւարտման, մանաւանդ՝ նոյն վանաց Վանական Գաբրիէլ շինութեան և միանգամայն խորհիլ և ստրագովել նոյն Գաբրիէլ ապագայ կառավարութեան և արդիւնաւէտ զարդացման միջոցները:

Քնկերութեան անդամք հետեւեալքս են, Արքայապետի Ստեփաննոս Վարդապետ Վանահայր Խորվերապայ.

Բարեկրօն Յակովբ Աւագ Քահանայ Բեկ-զատեանց.

» Շմուծն Քահանայ Տէր Օւ-քարեանց.

Բարեպաշտ Աերէս Եղեղարեանց.

» Գիւնազար Խութեանց.

» Մէլեք Վարդանեանց.

» Ս. Գիտրոս Շահբաղեան.

» Ստեփան Մէլեք-Խարայէլեան:

Ըստ խնդրանաց հասարակութեան Շահ-րիարու, նոյն գեղջ եկեղեցւոյ սրահին մէջ Ժեսկան-բալայի հաստատելոյ և զայն կառավարելոյ և սպառազին արդիւնաւէտ զարդայնելոյ համար կազմուած Հոգաբարձութեան Անդամք, որք են՝ Բարեկրօն Մկրտիչ Քահանայ, և Բարեպաշտք Վարիք Գլ-րամբեանց, Յարութիւն Ազարեանց և Ռոստոմ Կարապետեանց, Վեհափառ Կաթողիկոսի օրհնութեան Կոնդակաւ հաստատուեցան նոյն պաշտօնի մէջ, իրաւունք ստանալով միանգամայն Շահրիարու եկեղեցական գումարաց տոկոսիքը գործածել ի պէտս և ի նպատակ շինութեան և կառավարութեան ծխական զարդոյն:

Ըստ խնդրանաց Արքայապետի և Յարդի Ախալցխոյ Սուքիաս Վարդապետի Պարզեանց և Ժողովրդեան քաղաքին՝ Վեհափառ Կաթողիկոսը բարեհաճեցաւ շնորհել նոյն քաղաքի մէջ զսնուած Ս. Լ. Ջմիածնի սեպհարան Գեորգի (Օրորդայ) առաւել ընդարձակ Ոսոթնարան կառուցանելոյ համար, միայն Գեորգի սեպհարանութիւնը միշտ Ս. Լ. Ջմիածնին պահելով:

ՅՈՒՑԱԿ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԱՅ Ի ՆՊԱՍՏ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆՑ ՍՐԲՈՑ ԱԹՈՌՈՅԱ.

(Շարունակութիւն*)

Ի ՆԵՐՔԻՆ ԱԳՈՒԼԻՍ

Պատուական Մանուկեանց	10	—
Մատթէոս Ոսկանեան	10	—
Պօղոս Աղամալեանց	10	—
Աստուածատուր Ստեփանեանց	5	—
Յովհաննէս Զարկարեանց	6	—
Յարութիւն Շահարաթեանց	3	—
Մինաս Զարկարեանց	3	—
Եղբարք Նանանեանց	4	—
Կարապետ Յակոբեանց	2	—
Գանձապետ Գարուստ Տէր Յօհաննէսեանց	1	—
Հասարակութիւն Ն. Աղուբաց	16	—
Հասարակութիւն քաղաքի գեղջ	10	—
Հասարակութիւն Դուսարցեաց	2	—
Հասարակութիւն Տնակերտ գեղջ	10	—
Հասարակութիւն Ռամիս գեղջ	6	—
Հասարակութիւն Յղնայ գեղջ	40	—
Հասարակութիւն Այազի գեղջ	4	—
Հասարակութիւն Փառակայ գեղջ	10	—
Հասարակութիւն Բիստ գեղջ	7	—
Հասարակութիւն Մարմանու գեղջ	2	—
Հասարակութիւն Շոռու թայ գեղջ	7	—
Հասարակութիւն Դեաղ գեղջ	3	—
Հասարակութիւն Փորաղաշտու	6	—
Հասարակութիւն Ազանչի գեղջ	20	—
Հասարակութիւն Նորաշէն գեղջ	6	—
Հասարակութիւն Ապրակունիս գեղջ	8	—
Հասարակութիւն Գընութ գեղջ	10	—
Հասարակութիւն Այլապատ գեղջ	10	—
Հասարակութիւն Արաբեան-բէկու գեղջ	15	—
Հասարակութիւն Եմիսանայ գեղջ	8	—
Հասարակութիւն Կարմիր Աւաթի գ	1	—

*) Տես թիւ Բ. եւ Ժ.

Հասարակութիւն Ատապատ գեղջ	15 —
Հասարակութիւն Քոհմու գեղջ	18 —
Խանում Բակոյեան՝ Զորանէ Բաղայ	
Հասարակութիւն	6 —
Սողակից Բ. Հասարակութիւն Նաղուդ	
Հասարակութիւն	5 —
Մահտեսի Բունիաթ Մանասերեանց	2 —
Հասարակութիւն Հաջիվար գեղջ	8 —
Հասարակութիւն Եարուկայ գեղջ	16 —
Հասարակութիւն Ղուլիբէկ և Քարիմ- բէկ գեղջ	7 —
Հասարակութիւն Շինաճմուտ գեղջ	20 —
Հասարակութիւն Խալլու գեղջ	6 —
Հասարակութիւն Քուլթափա գեղջ	15 —
Յարութիւն Սարգսեանց Քիւլթափա	
Հասարակութիւն Ուզունօրայ գեղջ	5 —
Հասարակութիւն Նաղարապատ գ.	8 —
Հասարակութիւն Զնարերդ գեղջ	10 —
Հասարակութիւն Ճահուկ գեղջ	15 —
Հասարակութիւն Խալխալ գեղջ	10 —
Հասարակութիւն Ալաքեօլ Մազրայ գեղջ	8 —
Հասարակութիւն Արարաբան գեղջ	5 —
Հասարակութիւն Նօրս - Մազրայ գեղջ	10 —
Հասարակութիւն Վժաձոր գեղջ	6 —
Հասարակութիւն Արինջ գեղջ	6 —
Հասարակութիւն Մեծօպ գեղջ	7 —
Հասարակութիւն Սուլթանբէկ գեղջ	10 —
Հասարակութիւն Սեւ գեղջ	6 —
Հասարակութիւն Մարտիրոս գեղջ	10 —
Հասարակութիւն Գնտեվազ գեղջ	3 —
Հասարակութիւն Առլէի գեղջ	5 —
Հասարակութիւն Փաշալու գեղջ	9 —
Հասարակութիւն Փօռ գեղջ	10 —
Հասարակութիւն Աղատակ գեղջ	9 —
Հասարակութիւն Մալիշիեայ գեղջ	12 —
Հասարակութիւն Օրթաքեանդ գեղջ	5 —
Հասարակութիւն Քէշիշքեանդ գեղջ	12 —
Հասարակութիւն Պաշքեանդ գեղջ	6 —
Հասարակութիւն Էրթափու գեղջ	5 —
Հասարակութիւն Քարաղլուի և Թա- ւաթուն դիւօրեից	6 —
Հասարակութիւն Հասան քեանդայ	4 —
Հասարակութիւն Աջմուր գեղջ	8 —

Հասարակութիւն Աղանաձոր գեղջ	6 —
Հասարակութիւն Ռինտ գեղջ	5 —
Հասարակութիւն Նլիին գեղջ	8 —
Հասարակութիւն Արիպ գեղջ	8 —
Հասարակութիւն Խաչիկ գեղջ	15 —
Հասարակութիւն Գնեշէկ գեղջ	5 —
Հասարակութիւն Այեար գեղջ	3 —
Հասարակութիւն Ննկիլայ գեղջ	2 —
Հասարակութիւն Սորատիլ գեղջ	10 —
Հասարակութիւն Ալմալու գեղջ	9 —
Հասարակութիւն Գումէր գեղջ	10 —
Հասարակութիւն Արաղին գեղջ	4 —

ԽՅՈՒՄՈՒՆԻԿԱՆ ԱՐԱՐԱՅՈՒՄԱՆ ԳԵՂՅ.

Համախոյ թեմին Հոգեւոր Տեսուչ Սրբազան
Անդրէաս Արքեպիսկոպոսը Համախի քաղաքը իւր
մուտ գործած օրէն Հետէ սկսաւ նկատել և տե-
ղական Հայոց ուսումնարանի ներքին վիճակը ըստ
ուսումնական և ըստ նիւթական մասին: Տեսանե-
լով այդ, և բաղդատելով ըստ նիւթականին ուսումն-
ական մասն՝ նշանակութեան մէջ դտաւ: Ի հար-
կէ, սորանով իմացվում են աղգասիրական ողբով
աշխատողներին — յարգոյ հոգաբարձուաց խրա-
խուսական միջոցները և ուսուցչաց ջանքը:

Սակայն, տեսանելով մի կողմից թէ մի չնչին
գումարով աւելի յառաջադիմութեան քայլեր Հալի-
տի ունենայ խնդճ ուսումնարանը և Հալիտի հասնի
կատարիլապէս իւր նպատակին, քանի որ հաստա-
տապէս և արդիւնաւոր աղբիւրներ չունի ուրիշ քա-
ղաքաց ուսումնարանների պէս, և միւս կողմից բը-
նակիչների լծուառապատում վիճակը՝ պատճառ-
ված յաճախ և սատտիկ երկրաշարժութիւններից և
առևտուրական ձախողակի բերմունքներից, ուստի
անցեալ 1869 թուականում բացեց մի թեմ և
դիւրին եղանակ ժողովրդեան ձեռնտու և նպաս-
տամատոյց լինելու յիշեալ դպրոցին, որով ինքեանք
աւելի ծանրութիւն չգրաւով կարողանան դէմ
գոյութեան մէջ պահել իրանց ուսումնարանը —
իրանց լուսաւորութեան առիթը: Այս պատճառի
սահմանվեցաւ բաժանորդագրութիւն ի ձեռն նորին
Սրբազնութեան, զոր ունիմ յիշեալ ի վերջոյ
համառօտապէս:

Բաջայոյս եմ, թէ Համախոյ Հայ հասարակու-

Թիւեր չ'նայելով իրանց անցեալ և ներկայ անյաջող դիպուածներուն, այսպիսի դիւրին միջոցներով կարող են փոյթեռնանքն նուիրատուութեամբ աւելի յառաջագնէ կացուցանել ուսումնարանի ընթացքը պակելով Սրբազան Հօր իրանց վերայ ունեցած յոյսը։ Եւ անտարակոյս համոզված պիտի լինին, որ սորա նման հեշտ և սակաւամասն տուրքերով ժամանակին կ'մեծացնեն ուսումնարանի դրամական գումարաց քանակութիւնը, եթէ միայն անհրաժեշտ պարտականութեամբ շարունակեն իւրաքանչիւր տարի, մինչև մեծանայ գումարը, որոյ տոկոսեօք զո՛նէ ապրել կարողանայ ուսումնարանի դոյութիւնը։

Ար տեղ սիրով և միաբանութեամբ շղթայված են մարդիկ իրարու հետ, այնտեղ տարակոյս չ'կայ, թէ ամէն մի Ազգային գործ կունենայ յառաջդիմութեան հաւաստիք։ Եթէ ջրի շատ կաթիլներով մեծանում է ջուրը իւր սակաւ դոյութեանից, կ'մեծանայ ուրեմն և շատ փոքրիկ նուէրքներով սակաւ գումարը, միայն եթէ լինին անընդհատ։ Ի հարկէ, և Սրբա իրանց ապագայ օգուտը նախադգայով ամէն մի իրաց համար օգտաւէտ ձայնին տեղի կ'տան սրտներուն մէջ, և չեն խնայիլ ձգելու ըստ կարողութեան նուէրքներ Ազգային գանձանակի մէջ, որով իրանց հարազատ մակտիք պիտոյ է մի ժամանակ տղիտութեան գերութեանից ազատված ախփին իրանց վշտնցած սրտերը։

Ապագայն քննող և ապագային յուսով լեցուն մարդիկը (ինչպէս Եւրոպայում և Ամերիկայում) տեսակ տեսակ բարեգործական ընկերութեան աւելումը փոքրիկ փոքրիկ աղբիւրներ բանալով մեծամեծ գումարներ են դիզում։ Սա լինում է համընկնող և երկար տարիներու անվհատ ջանքերով։ Ո՛չ որ չ'կարծէ և չ'զարմանայ, թէ այդպիսի մի գումար դոյացնելը շատ դժուարին է, ո՛չ շղ սիրոյ և միաբանութեան անհատ պտուղներովը կարելի է անշուշտ ձեռք բերել, թէ և փոքր ինչ ուշ։

Յուսալի է ևս Համախոյ Հայ Ժողովուրդից, որ պէտք է զբաղի ժամանակիս պահանջման համեմատ ուշադրութեան արժանաւոր այն հասարակաց խնդրոյն, որ կ'վերաբերի իրանց օրիորդական ուսումնարանին, անտարակոյս լինելով, թէ պատրաստելու է նա ողբախոհ, և զաւակաց բարոյապէս

և բնականապէս օգուտը և վնասը ճանաչող Աստուածապաշտութեամբ սնուած մայրեր։

Մատուցանելով ահա ցանկալի Արարչոյ ամսագրոյ խմբագրութեանը վերոյիշեալ բաժանորդագրութեան ցուցակը, կ'յուսամ, որ դորա գեղեցիկ բովանդակութեան մէջ տեղի տալով և սորան, կ'հաղորդէք մեր Ազգի սիրելի և բարեմիտ ընթերցողներին։

Ի 22 յունիսի 1869 ամի Հայապգի Ժողովուրդահանք Համախոյ քաղաքիս հրաւիրվումեն Հոգևոր Տեսուչ Սրբազան Անդրէաս Արք Եպիսկոպոսէն Հոգևոր—Ազգային դպրոցի դահլիճը, ուր սահմանվումէ այս բաժանորդագրութիւնը այս ինչ կարգաւ։ Ա. Ամէն ստորագրեալ բաժին պարտ է լինիլ ո՛չ պակաս քսան երեք ռուբ. արծ. Բ. Ստորագրողներէց ըստ կարողութեան՝ ուր որքան բաժին կամենայ ընդունել, կարող է ստորագրել։ Գ. Նշանակեալ գումարն իւրաքանչիւր ստորագրողի պէտք է դպրոցի հոգաբարձուաց ձեռքով կամ կանխիկ վճարուի և կամ իւրաքանչիւր քառամսեկի վերջերում։ Դ. Իւրաքանչիւր ստորագրող անձն կունենայ դպրոցի Հոգաբարձուներից ապահովագիր։ Ե. Այս Վանոնադրութիւնը կ'մնայ իրանց մէջ սուրբ և անխախտ։ Ի հաստատութիւն որոյ ստորագրվումեն հետեւեալ անձինք։

1) Աբրահամ բէկ Լալայեանց. 2) Պ. Մովսէս Ներսիսեանց. իւրաքանչիւրը քսան բաժին։

1) Յովհաննէս Բալանթարեանց հինգ բաժին։

1) Բալասի Օսմանցով. 2) Նիկոլայ Վաճկաձեանց. 3) Սերկէյ Նազարեանց. 4) Պետրոս Տէր Մարկոսեանց. իւրաքանչիւրը չորս բաժին։

1) Յակոբ բէկ Գեօղջեանց. 2) Բաղդասար Նազարեանց. 3) Գէորգ Թումանեանց. 4) Մարտիրոս Միրզաբէկեանց. 5) Յակոբ Նիկիտեանց. 6) Հայրապետ բէկ Մարտանեանց. իւրաքանչիւրը երեք բաժին։

1) Տեսուչ Թեմին Հայոց Համախոյ Անդրէաս Արքեպիսկոպոս. 2) Մարտիրոս Նիադեանց. 3) Աբրահամ Բախտամեանց. 4) Յովհաննէս Խալիեանց, 5) Յակոբ Պողոսեանց. 6) Միքայէլ Աւարեանց. 7) Գարրիէլ Թումանեանց. 8) Սերկէյ Պողոսեանց. 9) Գէորգ Տէր Յովհաննիսեանց. 10) Մովսէս Ռոստամեանց. 11) Միքայէլ Ղարաղաբեանց. 12) Վարապետ Տէր Ստեփանեանց։

13) Թաղէքս Եղանեանց . 14) Միրոյէլ Կաճկաճեանց . 15) Յովհաննէս բէկ Շահնշահեանց . 16) Սեփան Բարամեանց . իւրաքանչիւրը երկու բաժին :

1) Սահակ քահանայ Տէր Սահակեանց . 2) Մկրտիչ քահանայ Սապոնչեանց . 3) Սարգիս քահանայ Փիրվերտեանց . 4) Յովհաննէս Մկրտչեանց . 5) Համբարձում Սոֆիանոսեանց . 6) Յակոբ մահտեսի Սարգսեան . 7) Գալուստ Թարբաշեանց . 8) Սարգիս Ազատով . 9) Յարութիւն Սահակեանց . 10) Աղասի բէկ Պոպովեանց . 11) Իսահակ Լաղաբեանց . 12) Հայրապետ բէկ Ղարողեանեանց . 13) Հայրապետ Վարդանեանց . 14) Կարապետ Մտթէոսեանց . 15) Բախիլ Ղաղարեանց . 16) Յարութիւն Բարամեանց . 17) Նիկողայ Վարդապետեանց . 18) Յարութիւն Տէր Եսայեանց . 19) Մարտիրոս Սարուխանեանց . 20) Բաղիշ Ջանուսեանց . 21) Գաւիթ բէկ Լալայեանց . 22) Պօղոս Թարբաշեանց . 23) Յովհաննէս Միրզաբէկեանց . 24) Մկրտիչ Վարդանեանց . 25) Գաբրիէլ Նաղաբեանց . 26) Օհան Տէր Ստեփանեանց . 27) Եսայի Օգլեանց . 28) Մանսուր Ջաքարեանց . 29) Սարգիս Բաղաբեանց . 30) Ղաղար Սէրգէյեանց . 31) Աբրահամ Գասպարեանց . 32) Բաղիշ Տէր Վարդանեանց . 33) Սահակ Տէր Ստեփանեանց . 34) Գասպար Շահնաղարեանց . 35) Մկրտիչ Ներսիսեանց . 36) Ալաշկերտի Միրզաբէկեանց . 37) Սարգիս Գանիէլեանց . 38) Մկրտիչ Սարուխանեանց . 39) Յակոբ բէկ Մարտանեանց . 40) Մեծլում Տէր Ստեփանեանց . 41) Բախիլ Սահակեանց . 42) Աբրահամ Շահնաղարեանց . 43) Պետրոս Արդիմանեանց . 44) Աւետիք Բալասանեանց . 45) Արդի բէկ Մարտանեանց . 46) Խաչատուր Իւղբաշեանց . 47) Աղասի Ամիրխանեանց . 48) Ջահնկիր Շահնաղարեանց . 49) Բալասի Պօպովեանց . 50) Յարութիւն Բարդաբեանց . 51) Կարապետ Միսերխանեանց . 52) Կարապետ Տէր Յովհաննիսեանց . 53) Յարութիւն Աբէլեանց . 54) Խաչատուր Եղիազարեանց . 55) Գրիգոր Գեղեցեանց . 56) Բախիշ Քօչարեանց . իւրաքանչիւրը մի բաժին :

1) Մարգարէ Լաղարեանց իւր Ընկերութիւնովը հինգ բաժին :

1) Կարապետ Մայխասեանց հատուցել է առաջին և երկրորդ մասն միոյ բաժին :

1) Գաւիթ Սարուխանեանց . 2) Սարգիս Բուրջի-

խանեանց . 3) Յովհաննէս Բալայեանց . սոցա իւրաքանչիւրը հատուցել է երրորդական մասն միոյ բաժին , ընդամենը 5 մանէթ :

Բոլորի գումարն է 173 ²/₅ բաժին 521 մանէթ :

Յովհաննէս Միրզաբէկեանց :

7 փետր . 1870 ամի .

Ի Շահի :

Իսթափրո-Էեան Աբուրապ Ը Տափրոյ

Աղգասիրաց առաւելութիւնը մի ազդի մէջ , նորա յատկապէս դէպի յառաջադիմութիւնն քայլափոխիլը կ'նշանակէ : Արդ՝ թէ քանի քաղցր էր ինձ լսել 'միշտ ազգասիրաց ջերմեռանդութեան պտուղներն , որոց յիրաւի անպայման ուրախութեամբ շնորհակալութիւնս պիտի փոխարինէի զբոլոր միջոցաւ :

Նոյնպիսեաց թուերու յաւելումը կ'տեսնուի նոր 'ի նորոյ Նուխլոյ գաւառկաց մէջ . փոքր միջոցաւ յառաջ Նիժու Գալուստ Եւղբաշին արժանաւոր զործով իւր անունը փայլեցուց ազդի մէջ . և այժմ նորա հետոց և բարեգործութեանց նախանձաւոր կ'հանդիսանան առ Գուր գետով բնակեալ Հաւարիկ գեղը . մերազնեայ ժողովուրդը , նոր մի փառաւոր Եկեղեցւոյ շինութեան ձեռնարկելով կ'փութան յաւարտ հասուցանել , ամենատեսակ ծախուց զժողաբութեան տալով իրանց թիկունքը . և անշուշտ պետք էր մի այլպիսի Աստուածահաճոյ ձեռնարկութեամբ իրենց Հոգեւոր պետքերը ապահով և անվերջ կատարելու Աստուածային Տաճար կանգնել , ըստ որում այս գիւղը Գուր գետին եղերքի մօտ լինելով , բաց 'ի ուրիշ մեծամեծ նիւթական փլաններ կրելէն՝ տեղական ժողովուրդոց և Եկեղեցւոյն որմերոյն անդարմանելի խախտուածներ պատճառուած էր :

Ժողովրդոց գեղեցիկ նպատակին օգնական և օժանդակ կ'գտնուի նոյն գիւղացի մեր սիրելի Աղգային բարեպաշտ-Եղիաղար Իւղբաշին՝ իւր սեպհական մեծատարած այդատելին ձրի իւր կատարեալ ջերմեռանդութեան ստիպուած՝ նուիրեց նոյն Եկեղեցւոյն , որոյ վերայ կ'հիմնուի Եկեղեցին , և սկիզբն կ'առնու շինութեան . թէ և այս ձեռնարկին տնայարմար ժամանակումն դադարումն ստա-

ցած է, բայց առաջիկայ գարնան բարեյարմար միջոցին 'ի դուխ հասնելու ըստ կ'տեսնայ թերեւս :

Որովհետեւ Արարիքի քաղցր է բարեհամբաւ Աղբասիրական լուրերով մխիթար և յորդոր կարգաւ Աղգաստի սիրելեաց՝ իւրեան թերթերու էջերով, զայս ևս տպագրութեան տալով շնորհ կ'ունենայ նոցա Աղգասիրական ձեռնարկութիւնը անմահացնել 'ի մխիթարութիւն նոցա :

Գրիգոր Յօհաննէսեան

Սահմանափակ Առաքելական Եկեղեցի :

Յ 51 Յունիսի 4870 Թ. Բ.

ի Քաղաքն Նուսի :

ՄԵՐ ԱԶԳԻՆ ԹԱՏՐՈՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՌՈՍ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ :

Յայտնի բան է որ ընկերութեան մը որ և իցէ բարենպաստակ ձեռնարկը 'ի սկզբան չունենար ակնկալեալ յաջողութիւնները, և պէսպէս արգելադրութիւն պատճառները, ինչպէս դրամական պակասութիւնը, ընկերութեան անդամոց իրարու հետ ունեցած անհամաձայնութիւնները, և կամ արտաքին խափանարար հանգամանքները շատ անգամ կուշացնեն ընկերութեան զարգացումը և երբեմն բոլորովին կ'առաջնորդեն նորա ամբողջութիւնը : Քիչ չեն ասածիս նման ընկերութիւններ որ կարճ միջոցի մէջ խաղաղ խանգարուած են : Քանի մի մարդասիրական և ընթերցասիրական ընկերութիւններ այսպիսի անպտուղ հետեանք ունեցած են զանազան հայաբնակ Քաղաքաց մէջ . բայց այսու ամենայնիւ ուրախալի բան է տեսնելը՝ որ հետզհետէ ուսման յարգը ճանաչելով Հայոց նոր սերունդը, ուստի բարենպաստակ ընկերութեանց օգուտները, միաբան սիրով և համաձայնութեամբ բոլոր ջանքերնին կ'ընեն այսպիսի ընկերութեանց յարատեւութեանը և ազգաշահութեանը : Այո, հայ երիտասարդութիւնը, եթէ ոչ ամենայն տեղ, գոնէ բազմաթիւ հայաբնակ Քաղաքաց մէջ քանի մի տարիէ 'ի վեր լաւ խելամուտ լինելով ազգային իրաւանց և ազգը բարոյապէս կրթելու դիւրին միջոցներուն՝ ձեռնարկած են ազգին պատմութենէն և նորա կեանքէն իսկ ընտրել օգտաբեր նիւթեր և աչքին առջևը դնելով նախնեաց քաջութիւն-

ներն և մեր արդի բազմաթիւ բարոյական թերութիւնները թէ ընդհանուր մարդկայնութեան և թէ առանձին ընտանեկան կեանքի մէջ, արծարծել շատ տեղ մարած ազգային եռանդը և հաստատել նորա մէջ բուն հայկական պարկեշտ քաղաքացիութիւնը : Եւ այս նպատակին հասնելու համար քանի մի տեղեր ժրաջան գործունէութեամբ հաստատուած են խորհրդական ընկերութիւններ որոնք թէպէտ առայժմ հարկ եղածին չափ չեն վայելել քաղաքացւոց համակրութիւնը, ըստ որում մեր քաղաքացիներուն չորրորդ մասին մէկը հազիւ կ'հասկանայ թատերախաղութեան օգուտները, բայց յուսալի է որ ընկերութեան հաստատումիտ անդամոց ջանքը հետզհետէ և այս դժուարութեան առաջը կ'առնէ միմեանց հետ կատարեալ համաձայնութիւն ունենալով և ժողովրդեան անործելի կացուցանելով իրենց վերայ առած դերերը :

Ազգութիւն, երեւանայ, Տփլիսու և նորերս՝ Նոր-Նախիջևանու մէջ հաստատուած թատրոնները արդարեւ պէտք է խրախուսական պատճառ լինին ուրիշ Հայաբնակ քաղաքաց մէջ, ինչպէս Ալեքսանդրապոլի, Ախալքալաքի, Քիշնեւի, Վաղարշապատի և այլոց (հայաբնակ) քաղաքաց մէջ նոյնպիսի խորհրդական ընկերութիւններ հաստատուելուն : Վասն զի վերջին յիշուած քաղաքներուն մէջ ևս պակաս չեն քանի մի յառաջագէտ և լուսամիտ երիտասարդներ, որոց նուիրական պարտքն է ըստիս՝ այս զգալի թատերական Դպրոցը բանալ իրենց քաղաքաց մէջ ևս ժողովրդեան բարոյական և մտաւոր կրթութեանը համար :

Ճաւօք սրտի կպարտաւորիմ ասել՝ թէ վերոյիշեալ քաղաքաց մէջ եղած թատրոնախաղութիւնը առ այժմ հաստատուել չէ . և որպէս միշտ, նոյնպէս և այժմ մեր ազգին մէջ տեսնուած եռանդանքից աշխոյժը այս մասին շուտով կ'մարի կանհետանայ, ինչպէս Տփլիսիսու մէջ եղած կերեւի, նոյնպէս և Ազգութեաց մէջ : Նոր-Նախիջևանու նորահաստատ թատրոնը Արտաքին գործոց Նախարարին թողատրուութեամբ և Պ. Քասուկեանձանի ջանասիրութեամբ հաստատուելով՝ մեծ յոյսեր կուտայ յապագային եթէ Նոր-Նախիջևանցիք պատահական մէկ քանի անակործ անցքերէ չ'ընտելուին, չ'անայնն իրենց ձեռնտուութիւնը այդ բարեմիտ ձեռնարկութեան և լիովին ճաննան թատերախաղու-

Թեան օգուտները: Նոր-Նախիջևանէն, ինչպէս նաև Տփլիսէն մեծ ակնկալութիւն ունի Ազգը. կ'յուսամք որ այս քաղաքները ի դերև չեն հասնի հասարակաց յոցս՝ աշխատելով միշտ հաստատուն պահելու բարենպատակ ընկերութիւնները: Խօսիմք փոքր ինչ Երևանայ վերայ, ուր բարի նախանձով վառուած հայ երիտասարդութիւնը երկու թատերական խումբ բաժնուած է և այս ձևով քանի մի անգամ՝ ողբերգութիւններ և կատակերգութիւններ ձևացուցած է, որոց դժբաղդաբար միայն մէկուն՝ այն է՝ Աբամելիքեան ընկերութեան ձևացուցած՝ ողբերգութեանը արժանացանք հանդիպելու: Ողբերգութիւնը Արշակ Բ-իդ էր. որոյ խղճալի մահը և պատահած ողբոյ արժանի հանգամանքները Հայաստանի մէջ շատերուն յայտնի լինելով՝ երկարաբան չեմք ուզեր լինել, հապա իբրև ականատես վկայ յաջող ձևացուցման այն ողբերգութեան՝ արժան կհամարիմք մէկ քանի խորհրդածութիւններ ընելու այս մասին:

Յայտնի է որ Արշակ Բ. Գերապատիւ Խորէն Եպիսկոպոսի, տաղանդաւոր աղգային բանաստեղծի գրչին արժանաւոր ծնունդն է և քանի մի քաղաքներ յաջողութեամբ ձևացուցուած է, թէ և փոքր ինչ կրճատած և տեղական բարբառներուն յարմարուցած՝ ժողովրդեան հասկանալի ընելու համար:

Այս Թատերախաղը սկսաւ Երևանայ մէջ փետրուարի 2ին Կիւրակէ օրը կէսօրին Ս. Սարգիս մայր եկեղեցոյ սրահին մէջ գտնուած Հոգևոր Դպրոցին մեծ դահլիճը, յորում քանի մի տարիէ ՚ի վեր Պ. Սաղումն Աբամելիքեանի, Երևանայ Նահանգական Դատարանի Փրիսթաւին, և այժմեան Թատերական ընկերութեան վերատեսչի անդուլ ջանքովը բարեղարդ հաստատուած է Թատրոնը: Երևանայ Ժողովուրդը թէ ուս, թէ հայ և թէ տաճիկ հետզհետէ ժողովուրդով զրեթէ բոլոր նստաբանները բռնեցին, որ մեծ նշան է տեղոյն ժողովրդեան կատարեալ համակրութեանը առ թատրոնն և մանաւանդ որ ուրիշ ազգերը մինչև ցայժմ չեն կարողացած իրենց համար ունենալ առանձին թատրոն. բայց ինչպէս որ կլուի, Հայոց այսպիսի եռանդը բարի օրինակ լինելու վերայ է և այլոց բնակչաց քաղաքին: Զինուորական կրթչտաց լռելէն ու երրորդ զանգակի ձայնէն յետոյ բացուե-

ցաւ վարագոյրը և երևեցան Հայոց ձիւնաղարդ լերանց դաշալթները բաւական յաշող վրձինով նկարուած: Հայ իշխանաց, Շապհոյ, բանտապետի, զինուորաց, Արշակայ և այլոց հագուստները, որ նոյն Պ. Աբամելիքեանցի խորհրդով կարուած են, յարմարաւոր էին յոյժ ողբերգութեան հոգւոյն՝ դերասանաց կատարած դերերումն: Երկրորդ, երրորդ արարուածին բանտը, և չորրորդ ու հինգերորդին ծառաղարդ և գեղեցկանկար պարտէզներ՝ արդարեւ մեծ պատիւ կբերին Պ. Աբամելիքեանցին, որ իւր թատրոնական տեղեկութեամբը և քաջա-յարմար դասաւորութեամբ ամենայն զարդերով կարողացաւ զրաւել հանդիսատեսաց ուշը և կրկին ծափահարութեան արժանանալ ՚ի վերջոյ: Գերասանները լաւ սերտած լինելով իրենց դերերը և ողբերգութեան ոգին առած լինելով՝ լաւ ալրեցութիւն ունեցան ժողովրդեան վերայ. որում վկայ է այն լուծիւնը և ուշադրութիւնը, որով հանդիսատեսը զբաղուած էին թատրոնի տեսարաններով. և ամենայն արարուածէն յետոյ իրենց սրտալիւ շնորհակալութիւնը անկեղծօրէն կմատուցանէին դերասանաց: Այս ողբերգութեան հարկաւոր և ուշադրութեան արժանի դերը անտարակոյս Արշակին էր. որոյ ցնորքներն, յուսահատութիւնը և անակնկալ ուրախութիւնը, երբեմն սրտառուչ աղօթքը և վերջապէս սրտաշարժ մահը կատարելու համար քաջութեամբ, հարկաւ փորձառու և տաղանդաւոր անձն օրիտի լինէր, և բարեբաղդաբար ժողովրդեան ակնկալութենէ վեր կատարեալ յաջողութեամբ կատարեց վաղարշապատայ Հաշտարար Դատարանի Ատենադպրի օգնականն ու նոյն Դատարանի Թարգման Պ. Աղաբաշակը, որոյ այսպիսի բաներու ունեցած յարմարութիւնը վաղուց յայտնի է նաև Թիֆլիսեցոյ: Մենք պարտք կհամարիմք յայտնել իրեն մեր լիուլի շնորհակալութիւնը նաև բոլոր ընկերութեան կողմանէ, որ չընայելով իւր բազմադիմի զբաղմանցն, յանձնառու եղաւ յօգուտ տեղոյն Հոգևոր Դպրոցի և հասնարակութեան՝ բոլորանուէր սիրով ընդունել այս դժուարին դերին կատարումը:

Ողբերգութիւնը վերջանալէն յետոյ դերասաններէն չորսը՝ փոքրիկ կատակերգութիւն մը բարեհաճեցան կատարել 2-րդ հոգւոյ կամ Պրիմուս անունով, որ Ազգար Թարութիւն Ոստանիկ

ուսումնասեր անձր շարադրած է, և լաւ ներկայացուցած է անով մեր հիմնական հասարակութեան ոմանց Ուսումնարանաց շինութեան վերայ ունեցած խախուտ գաղափարը:

Պէտք է քննարկել ծախսահարութեամբ ընդունուեցաւ հանդիսատեսներէն՝ գրեթէ ամէնքը խոստովանելով թէ արդարեւ լոկ խօսքով և ոչ արդեամբ կշիռովն ու շուտով կհասնարուն աղքին Դպրոցները: Հանդիսականք գոհ սրտով գնացին իրենց տները և հարկաւ շատերուն հասկանալի եղաւ Դպրոցաց օգուտները: Կցանկանք որ Իգտերցւոց ևս հասկանալի լինի Դպրոցին օգուտը:

Թատերախաղը լմննալէն յետոյ երեկոյեան ժամը 6ին դերասանք ժողովեցան Սիմէօն վարժապետին տանը, որ նոյնպէս նախանձախնդիր է թատրոնի յառաջադիմութեան, և բաժակներ զինւոյ դատարկութեան բոլոր դերասանաց կենացը:

Այսպէս ահա, սիրելի ընթերցող, վերջացաւ նոյն օրուան թատերախաղութիւնը, և ես ևս գոհ սրտով և լիպոյս մեր Երևանայ ազգային եղբարց ապագայ յառաջադիմութեանը, վերադարձայ Ի Ս.

Էջմիածին և անհրաժեշտ պարտք համարեցայ անձին՝ այս ազգային հանդէսը և քեզ հաղորդել յուրախակցութիւն և Ի բարինախանձ շարժելու համար ամենայն Հայաբնակ քաղաքաց մեր ազգասէր եղբայրները:

Ս. Սարգս-Երան

Ի Ս. Էջմիածին:

Խոսքահարմարութեամբ Արարատ անապոյ

Հոգաբարձութիւն Աստրախանայ Հայոց Հոգևոր Դպրոցաց շնորհ ունի խոնարհաբար մատուցանել Խմբագրութեան Արարատայ՝ զցուցակս մօից և ծախուց, թուոց Ուսուցչաց և ուսանողաց Հոգևոր Դպրոցաց իւրոց վասն 1869 ամի, առ Ի հրատարակել միջոցաւ ամսագրոյդ յընդհանուր գիտութիւն բարենախանձ և ուսումնաբոնէ համադրեաց:

Հոգաբարձուք՝ Յովսէփ Կ. Բահանայ
Բունիաթեանց:

Համար 49.
35 փետր.
1870 ամի
ՅԱրարատայ:

Քրիստափոր Դադաշեանց
Գրիգոր Սողոմոնեանց
Սարգիս Բուրջալեանց
Սիմէօն Պապուկեանց

ՀԱՄԱՐՈՑ ՀԱՇՈՒԵՑՈՒՑԱԿ ՄՏԻՑ ԵՒ ԾԱՆՈՒՑ ԳՈՒՄԱՐԱՑ ԱՍՏՐԱԽԱՆԱՅ ՀԱՅՈՑ
ԾԻԱԿԱՆ ՀՈՒՅԻՈՐ ԴՊՐՈՑԱՑ ԵՐԵՎԱՆՍ 1869 ԱՄԻ.

Համար.	ՄՈՒՏՔ	Գումար	
		Ը.	Է.
1	Մնացորդք ի 1868 ամէ՝ պատրաստի դրամի.	47	65
	ՄՈՒՏՔ 1869 ԱՄԻ		
2	Ի տոկոսեաց դումարաց Աստրախանայ Ս. Աստուածամօր և Սրբոց Պետրոսի և Պօղոսի եկեղեցեաց՝ ըստ հաւասար մասանց	1000	
3	Ի կտակատարէ հանգուցեալ Բուրմազեանի՝ յԱստրախանայ Աբրահամու Փաստեանց՝ Ի 1868 ամէ — 160 ռուբլի և վասն ամբողջ 1869 ամի — 350 ռուբլի. ընդ ամենն	510	
4	Ի վաճառմանէ գրեանց	71	61
5	Ի Թոշակատու աշակերտաց	102	
6	Գանձանակադրամք	189	3
7	Ընծայարերութիւնք՝ 1 հատ 5% բիւտ թագաւորական բանկի 1860 ամի 105,229 համարաւ(*)	1000	
	Պատրաստի դրամք.	28	48
8	Տուգանք Ի ոռձկաց Ուսուցչաց վասն Ի բաց թեղեալ դասուց	—	50
9	Պատրաստի դրամք փոխարինեալք Ի բիւլետոս Արքունական Գանձարանի (ս'րկս).	500	
10	Տոկոսիք բիւլետաց	79	14
	Ընդամենն	3528	40

*) 5% բիւլետոն նուիրեալ է Աստրախանայ բնակիչ Պարոն Կարապետ Զաքար'ան Գալստեանց:

Համար	ԾԱԽՔ	Գումար	
		Բ.	Լ.
1	Ռոճիկի Ուսուցչաց	793	25
2	Ուսումնական պիտոյք	296	35 ¹ / ₄
3	Վարձ պահպանաց	204	
4	Տնտեսական պիտոյք՝ հասարակք՝	117	65 ¹ / ₅
	Վառելափայտ	69	35
5	Ի պին բիլետաց Արքունական Գանձարանի՝ հանդերձ տոկոսներ ըստ հաշվոյն	509	18
	Ընդամենն	1989	79 ¹ / ₄
ՄԱՅՈՐՈՒԹ ԼՈՒ 1870 ԱՄՆ			
Ե.) 5% բիլետ թագաւորական բանկի № 105,229. 1000 լուբլի			
Բ.) 10 հատ բիլետք արք. գանձարանի (սերիյ) 500 լուբլ.			
Գ.) Եռ ձեռն պատրաստի դրամք 38 լ. 60 ¹ / ₄ կ.			
Ընդամենն 1538 լուբլի 60 ¹ / ₄ կոպ.			

ՑՈՒՑԱԿ ԹՈՒՈՑ ՈՒՍՈՒՑԱԿ ԵՒ ԱՀԱԿԵՐՏԱՑ ԱՍՏՐԱՌԱՆԱՑ ՀԱՅՈՑ ԾԽԱԿԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐ
ԴՊՐՈՑԱՑ. ԿԱԶՄԵԱԼ ԱՌ 1 ՑՈՒՆՎԱՐԻ 1870 ԱՄՆ.

Համար	Ի ԾԽԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՍ	ԹԻՒ ՈՒՍՈՒՑԱԿ	ԹԻՒ ԱՀԱԿԵՐՏԱՑ			
			ՑՈՒՆՎԱՐՈՒՄ	ՉԻՆՎԱՐՈՒՄ	ՉԻՆՎԱՐՈՒՄ	ԸՆԴԱՄԵՆՆ ԱՀԱԿԵՐՏՔ
1	Սրբուհայ Աստուածամոր ակազ եկեղեցւոյ	2	9	13	15	37
2	Սրբոց Առաքելոց Պետրոսի և Պօղոսի եկեղեցւոյ	2	5	6	26	37
3	Սուրբ Կատարինայ Կուսի եկեղեցւոյ	2	1	11	23	35
	Ընդամենն	6	15	30	64	109

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ. Թոշակատու աշակերտք հատուցանեն ի տարին 6 ուրբի:

Չրիավարժք ստանան ձրիարար միայն զուտումն:

Աղքատ-ձրիավարժք ստանան ձրիարար որպէս զուտումն, նոյնպէս և զամենայն ուսումնական պիտոյս:

Իւրաքանչիւր ուսուցիչ ստանայ ի տարին 150 ուրբի:

ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱՏԱԿՐԵՅ

Առանց զարգարելու նամակիս բնաբանը բերկրապատար խնդուլով՝ շարժված ահա և այս օրը չեմ կարող լուծեան տալ. պատճառ, խղճահարվում ես սիրտս այսպիսի մի յիշատակաց արժանի տունը իւր փառաւոր հանդիսովը գրուանի տակ թողնելու. և ինչու կ'ընդունուի, երբ Ազգը շարժե շարժե՝ ամեն ամիս օրագրերի և լրագրերի միջոցաւ կ'սպասե իւր մասերում գոյացած Ազգային լուրերի և հանդէսների տեղեկանալու, որպէս զի, նրանցով խրախուսվի և քաջալերվի իւր արդէն սկսած կամ նոր սկսելի յառաջդիմութեան գործերի մէջ։ Այս տունը մեր Վարդանանց յաւերժացած սուրբ նահատակների տունն է, որ կատարվեցաւ մի փառաշքեղ և զրաւող հանդիսով Զամախոյ սուրբ Աստուածածնի նորակաւոյց եկեղեցւոյ մէջ՝ մեր բարեկան Հոգեւոր Տեսչի Սրբազան Անդրեաս Արքեպիսկոպոսի հանդիսադրութեամբ։

Չորս օր յառաջ Ս. Հայրը Պատարագի միջոցաւ իւր գեղեցիկ ատենաբանութեամբը Վարդանանց դարը իւր յիշատակներով ժողովրդեան բացատրելուց յետոյ՝ բարեմաղթեց և ցանկացաւ նոյն սէրն ու ողին ունենալ Կրօնի և Ազգութեան մէջ և անհրաժեշտ պարտականութիւն դրաւ ժողովրդեան վրայ, որ նոյն օրը ամսոյս 19-ին առանց զբաղելու մի ինչպիսի և իցէ գործով, ներկայանան հանդիսին և յարդէն այն տունը ուրախութեամբ։ Այո, ճշտութեամբ կատարուեցաւ Ս. Հօր յարգելի պատուէրը։ Այնքան ջրմեռանդութեամբ ժողովկեցան, մինչ հազիւ թէ հերքեանումէր այն մեծ և հոյակապ տաճարը պարունակելու իւր մէջ բազմաթիւ ամբոխը։ Երբ վերջացաւ պատարագը, հանդիսադիր Ս. Հայրը կատարեց Վայսեր դահակալութեան մաղթանքը (խօսք) իւր շրջապատած հոգեւորական դասովը. և ապա հոգեհանգրստեան պաշտօն ՚ի յիշատակ մեռելոց, որին հետեւեցաւ և Վարդանանց տօնի հանդէսը։

Սրբազան Հօր ծախսով եկեղեցւոյ ջահերը վառվեցան, նոյնպէս և բաժանվեցան սպիտակ մոմեր ամենեցուն խուռն բազմութեան։ Օրիորդաց ուսումնարանի աշակերտուհիքը իրանց ուսուցչուհու հետ համեստութեամբ կանգնած էին։ Նոյնպէս և դպրոցի աշակերտները իւրեանց բոլոր ուսուցիչներ

ով կարգաւորապէս դասաւորված, ձեռներում բռնած ունելով կանաչ ոստեր և վառած մոմեր։ Պաշտօնից յետոյ երգեցին դպրոցի աշակերտները իրանց երաժիշտ վարժապետ Բաղդասար Սարկաւորի վերակացութեամբ "Նորահաշ ապակաւոր և զօրազլուէս առաքինեաց" շարականը։ Կարգաց և այս տօնի վերաբերմամբ մի ճառ շնորհունակ Սարկաւոր Աւետիսն Փինաչեանց։ Ազգային անորժալուր երգերով թնդումէր օղը, որով և ոմանց աչքերում ծովանումէին ուրախութեան արտասուք։ Վերջապէս Ս. Հայրը բարեմաղթելով կեանք և բարօրութիւն Ազգի, Վայսեր և Վեհափառ Հայրապետի համար՝ արձակեց ժողովուրդեան։ Սակայն, կամելով այդ օրը ուրախութեամբ պսակել, Ս. Հայրը պատրաստում է ընթրիք դպրոցի ուսուցիչների և Կոնսիստորական ծառայողների համար։ Երբ մտեցաւ երեկոյն, Առաջնորդարանի գաւթումը դարձեալ Ս. Հօր ծախսով կատարվեցաւ ճրագահանդէս և հրախաղութիւն։ Եկեղեցւոյ մէկ Վաթուղիկէի շուրջը փայլումէր գոնդգոյն վառ լապտերներով, իսկ միւսը գեղեցիկ կանաչ և կարմիր գոյնով յօրինած վենգելով, որի ճակատին կ'ըղար Արքայական Թագը, և այսպիսի վերտառութեամբ "Կեցցէ Վայսը Ալէքսանդր" և "Հայոց հաւատ Հայոց Տուն, Կեցցեն յաւէտ հաստատուն"։ Այստեղ Հայ մանկաւոյ բազմութեան նոյնպէս և հասակաւորների ուրախութեան աղաղակները և կեցցէները մինչև անգամ դրացի ազգերից շատերին գրաւած՝ կ'հրաւիրէին ՚ի տես հանդիսին։

Յուսով եմ, որ . . . Խմբագրութիւնը կ'ընդունէ այս նամակը, և տեղի կ'տայ իւր պատուական Արարատ ամսագրի թերթերում ՚ի վաշիս ընթերցասիրաց։

Յովնան Եւրպեկեանց։

Ի 20 փետրեւրի. 1870 թ.։

ի Շամախի։

Յունի. 29 ամսաթուով և 117 Օրագրոյ մէջ կ'ընթերցումք, զի Ա. Պօլոյ Կառլապոյի Ազգ. դպրոցին վերանորոգութեան համար պէտք եղած երկու հարիւր լիւրայից՝ 100 ոսկին մեծ. Յակօբեան եղբայր, 50ր

Մեծ. Կարապետ Քարակոչլեան և ՏՊՐ մեծ.
Խաչիկ Քարամանեան Պարոնայք նույն-
բաժնի:

ՕՐԵԱԿԱՆ ԱՆՏԻՑ ՎՐԱՑ

ՏԵՍԱՒԹԻՒՆ ՄԸ

Երեք ամեկ 'ի վեր մեր խաղաղած ականջներն
դարձնալ սկսաւ զօղանջն՝ անհասկացանալ մը
որ է Հասունեան: Լրացիր կատուս ձեռքդ, փո-
խանակ սիրող զուարճացնելու և տեղեկութիւն մը
ստանալու, պղտելի յօդուածներով լծերթերը ներ-
կած կը գտնես, ինչ է հարցնելու ըլլասնէ, դեր.
Հասունեանի խրկած ինքնատեղի և անճոռնի կոն-
գալի մը Պօլս հասնիլը, և նոյնը ազգին ներկա-
յացնող ինքնեկ և ոչ իրեն փափաքողներ ըլլալու
եպիսկոպոսի մը՝ որուն համար ազգին անհատուած
համբերութեանը աստիճանը լեցուած ըլլալով, ալ
կը լծալի գուրս քսան և հինգ և աւելի ևս տար-
ուան քաշած դառն ծառայութեանցը կապանք-
նէրը քակելով՝ թոյնն ու լեղուութիւնն: Մենք
ձանձրացած էինք լսելէն, գրեթէ հատուկաբար
կարդալէն, ընդարձակօրէնը զատ տեսութեամբ ա-
ռանձին քննելէն, և ահա յանկարծ խաղաղած
գտանք ինքզինքնիս ազնիւ հօր մը խնամոցը հովա-
նուոյն ներքեւ պատասխարուելով՝ բայց ափսոս. որ
շատ չտեսց մեր խաղաղ վիճակը. վասն զի ահա
սոյն վերջին միտիւթարութենէն ալ կը զսկէ զմեզ
գիր. Հասունեանը, և անոր տեղը յանախակալ
կենդանի մը փոխանակ գառին զրաղը, և փոխա-
նակ սիրելոյն դատելէն հասարակաց: "Զայն ժո-
ղովորեան՝ ձայն Աստուծոյ" է կրէ մեր Ս. գիրքը
(ու Հասունեանինը) որ լսելէ ընդունելին ժողո-
վորեան, ընդունելին բազմաց, ընդունելի է և Աս-
տուծոյ: Ո՛ր կը մտածէ այս մեր ըսածները. տես
ինչ կրնէ գեր. Հասունեանը, արդէն հանդարտած
ժողովուրդը և ևս խաղաղեցնելու միջոցներն ձեռք
առնելու, կրնամ ըսել նորանոր հնարքներով ինք-
զինքը հասարակաց արգարացի տեղութեանը են-
թաշույ կրնէ: Իսկ բուն վախճանն է որ՝ վերջին
ճիշդ մ'ալ թափէ որ կամ վատութեամբ կամ քա-
ջութեամբ, թերեւս ուրիշ անգամներուն օրինակ-
ները մտքին մէջ շփոթելով, յաղթանակ մ'ալ
կանգնել 'ի փառս անձին, և 'ի նախատինս յա-

ւերժական Հայ Հոռովական հարապատ որդուցը
վայ, բայց ափսոս, յաղթանակը յաղթուելու
փոխուելով փորած բոսն ինքնին կ'ինկնի:

Զգիտեմ ինքը ինչ սրտի և ինչ վիճակի մեջ
գտնուիլը սա վայրկեանս, բայց սա յայտնի է ընա-
կանապէս որ այսպիսի բարեյաջող ելք ունեցող
գործքի մը պատճառաւ սրտին դողէն ալեկոծեալ
պիտի ըլլայ և տարտամ. վասն զի իրեն օրնական
կաշած նեցուկն ու յեղուկներն ալ, ալ այս ան-
գամուն իրենք իրենցմէ ակն յայտնի տեսնելով, և
յետ Աստուծոյ 'ի մարդկանէ ալ ամենալով կը խոս-
տովանին իրենց յետին անմտութիւնը, որ կու-
րութեամբ և անզոյս սրտիս իրենց ժամանակը ան-
ցուցիւր են մէկ յամառ անձի մը խոստացած մոռ-
տի յոյսերէն, թէ զիրենք է ընտրած միայն յան-
համար ժողովուրդէնէն Խրայէի տանելու մտցնելու
աւետեաց երկիրը, զոր խոստացաւ Աստուած Հա-
սունեանի և իւր արբանեկացը:

Ասոնք ձգենք մէկդի, վասն զի խորհրդածու-
թիւնները մէկըմէկ կը քակեն, որչափ խորը մտնես,
այնչափ կը խորսուզիս, որչափ քննես, այնչափ
սրանելութիւնը կը կոխէ, որչափ պրպտես, այն-
չափ անբարձր նիւթեր կան, որոնք այսօրուան
օրս հրապարակ եղած երեքը մէկ թանկի ծախուե-
լու վրայ են: Տեսնենք մեր ինքնեկ տեղապահին՝
ինչ ազդեցութիւն ըրաւ ժողովուրդեան մէջ. նախ
ինչ կրնէ: Ուղղախոհ քահանաները և թերևս
չխորժած անձինքը յանկարծական կոչմամբ մը,
անոնց կ'իմացնէ իր շոժը, զի ժողովուրդը ականջ
չը կախեր, ինչ հնաքը կը բանեցնէ զասոնք որ-
սարու, որչափ պարապ ծոյլը լծամիտ մարդիկ կան,
անոնց լռելալոյն առանձնակի աշուրնին շլացնելով
կ'արձակէ ժողովուրդեան մէջ որ որչափ ուղիղ և
արդարացի խօսքեր լսեն, (փառք Աստուծոյ տեղ մը
չկայ որ չխօսուի այս հրէշեղան պղանդակ գոր-
ծիքը) արձակումը և աւուրչէքը իրմէն, անխիղճ
վասն զի Հասունեանի համար եղած ամեն չարու-
թիւնը օրինաւոր են, վաղէն անդանդալ գան վա-
րագոյրը վերցնեն և ծանոյց տան իրեն:

Այս ըսածներուս օրինակները լսել ուղղը, այս
վերջի չորս օրուան Մէքմուա լրագրոյն լծերթերն
առնուն, կը կարդան հոն ձերմակեան Հ. Մես-
րովպ Ա. տին եղած նորօրինակ հարցաքննութիւ-
նը, և անոր ինչ խոհեմ և կտրուկ տուած պա-

տապախաններն՝ թէ ալ քահանայք անգամ չեն կարող այդ իրենց առաջարկած անտանելի պատառներ կլիել, զի ալ ստամբուլն ուռաւ, պայթեցաւ, հոտն ալ բուրեց մինչև ՚ի Հոռով հասաւ։ Ասկէ զատ այլ և այլ յարգոյ անձինքներէ բուն առ ինքն Առաքելեան տեղապահը ուղղուած նամակներն ալ յայտի կիսացնեն, թէ ալ հասած է այս պաշտօնէից մէջ ըրած այսչափ տարուան չբարի ծառայութեանց վերջը, չար գործերուն վախճանը, անիրաւ դատաստաններն, սերմանած խռովութիւններն, և վերջապէս որը ձգեմ, որը սկսիմ, տեղեակ ըլլողը դիտէ, չգիտցողը և ասոնցմէ չհասկցողը յաւիտեանս հասկնալը չունի։ Աւերջապէս ալ չծամելը զրուցելիքնիս, ըսենք բացարձակ, զի մեզ պահելով մեր ներսերնիս մաշեցնելուն, զուրս ձգենք քիչ մ'ալ ուրիշներն մեզ գծալով մեզ կարեկցին, այս մարդկանց մեզի բերելիք բարիքէն մենք շատոնց հրաժարականը տուեր ենք, ալ ասոնցմէ մեզի բարիք մը չգրէն զատ, օր աւուր չարութիւններով մեր տուններն ու ընտանիքներն կը վրդովնեն, ասանկ անձինքները մենք մեզի չենք ընդուներ ոչ հայր և ոչ անոր որդի կըլլամք մենք, որ զմեզ և մեր տունը կը մատնէ մեր յետ աշխատանաց անոյշ քնոյ ժամանակը, չենք ուզեր մենք այն ծառը, որ մեր մետասան ամիս երկամբ աշխատեցն վերջը՝ մեզ փուշ և տատակ կը բուսցնէ։

Աւերջապէս կարծենայ Հայ Հոռովմէականը իւր թմրութիւնէն, և հաստատ կ'առաջադրէ որ չծանչնայ զինքը հպատակ և գերի գեր։ Հատունեանի, որով իր որդիքն ալ կ'ազատէ ամբժապարտ ծառայութենէ մը այսօրուան օրս, գիտնալով՝ որ ետքը իր որդիքը պիտի ըլլան իրենց հայրերուն զլիաւոր թշնամիքը, փոխանակ զի մենք հիմայ ըլլանք թշնամի և ատող անվաւեր զրուածոց և յիմար բանադրանաց։

Հայ Հոռովմէական պարտաւոր էր։

Բոլոր ամիս Մէհմուտ Թիւ 420

Ալ համոզուեցանք թէ՛ մեր Հոռովմէական սիրելի ազգայինք այսուհետեւ պիտի կրնան թօթուել խորտակել բռնակալութեան անտանելի լուծ մը, որ փարկներէն ՚ի վեր իրենց պարանոցներուն վրայ ծանրացած՝ դեպ ՚ի չարաշուք գերութիւն մը կը տանէր գիրենք և մեր սիրտերը կը ճնշէր դառնութեամբ։

Թեամբ վշտաց։ Ուրախ եմք իմանալով որ, մեր Հոռովմէական ազգայինք բաւական չհամարելով անցեալ կիւրակէի օրուան շարժումները՝ զոր ըրին Բերայի և Միջագիւղի եկեղեցեաց մէջ ընդդէմ Հասունեանի, իւր կոնդակին և միանգամայն Առաքելեանի տեղապահական պաշտօնակալութեան դէմ։ — ուրիշ ցոյցերով ալ այս անգամ կ'այտնեն իրենց դժգոհութիւնը և իրենց ազատութեան կրաղձան։ Բերայի ոստիկանութիւնը և հետեւաբար կայսերական կառավարութիւնն ալ իմացաւ այս շարժութեան թէ Հոռովմէական Հայք զրեթէ առ հասարակ ընդդէմ են Հասունեանի, և միաբանութեամբ ու հաստատամտութեամբ զինեալ են տապալել բռնակալութեան այս Հոռովմէական պատուարը՝ որուն հիմունքը Աատիկանէն բերուած զրուած են Հայ-Աատիկ մը ձեռքը . . . :

Բերայի ոստիկանութիւնը Հոռովմէական ազգայիններէն քանի մը հոգի կանչելով՝ ուղեր է յորդորել որ եկեղեցեաց մէջ այսպիսի շարժումներ չընեն, և մինչդեռ զանոնք երաշխաւորութեան տակ ձգելու վրայ է եղեր, ուրիշներն խաբովին և առանց կանչուելու ներկայացեր են ոստիկանութեան և իմացուցեր են թէ իրենք ալ Հասունեանը՝ իւր զրեթէ տեղապահն ու անոր հաստատութեան կոնդակը չուզոյնք ընեն են։ ասկէց զատ բազմաստորագիր հանրագրեր ոստիկանութեան հասեր են որոնք միեւնոյն յայտարարութիւնը կ'ընեն կառավարութեան։ Ոստիկանութիւնը, այս յայտարարութեանց վրայ, արձակեր է իւր կանչածները առանց երաշխաւոր առնելու։

Ահա, այս վիճակին մէջ կգտնուին հիմա մեր Հոռովմէական ազգայինք։ Անշուշտ պիտի հասնին անոնք իրենց նպատակին, եթէ չլքանին։ Այսպէս կան կառավարութիւնը՝ որ անխտիր իւր բոլոր հպատակաց ազատ ձեռնաց ու անդորրութեան կը փափարի, — անտարակոյս պիտի կատարէ իրենց խնդիրը և թող չպիտի տայ որ իրենց կրօնական ու ազգային ազատութեան նուիրական իրաւունքները Աատիկանի խոնարհ խնկարկուի մը անձնահաճ բռնակալութեան ներքեւ տակաւին կոխկոտուին, և աւերող ժողովուրդ մը աղնիւ ազգի մը մէկ մասը՝ իրեն գերի հնծէ տակաւին։

Աատիկան պիտի համոզուի թէ՛ Հայութեան արիւնէ սերեալ այս աղնիւ ժողովուրդը չլատիւս-

նար, չէ թէ Հասուն մը, այլ եթէ ուրիշ քանի մը Հասուններ և քան զՀասուն՝ Հասուններ ջանա-
հար ըլլան լատինացունելու: — Այո, կարելի է
պահ մը դիւթել ու անդգայեցնել հայերը, բայց
տհա՛ս այսպէս՝ իրրե Փիւնիկ հաւ՝ կեննե կլերա-
կենդանանան՝ իրաւանց պաշտելի դրօշակը իրենց
առաջնորդ ունենալով, որուն առջև պատկառանք
ծուր կզնեն ամեն արդարասէր անձինք և ամեն
արդարասէր կառավարութիւնը:

Այն իշխանութիւնը, որուն հիմունքը բռնա-
կաշութեան վրայ դրուած են, ուշ կամ կանուխ
պիտի կործանի: Իշխանութիւն մը, մանաւանդ
կրօնական իշխանութիւն մը, որ աստուածամարտ
անխալականութեան փարդապետութեան մը վրայ
հիմնուած է, իրրե աւագի վրայ է այն, անշուշտ
հիմն ՚ի վեր պիտի ըլլայ և հետքն անգամ չպիտի
մնայ: Այսպէս պիտի ըլլայ Վատիկան, եթէ ՚ի
հիմանց չնորոգուի: Ի զո՛ւր կաշխատի Հասուն.
ահա՛ իւր բոլոր աշխատութիւնները և յոյսերը
յօդս կցնդին: Հայկական արիւնը լատինականին
հետ խառնել անկարելի է:

Փութը Թիւ 495

ԿԼԹՈՒԼԻԿ ԱԶԳԱՅՆՈՅ ՈՐՈՇԱԾ ԸՆԹԱՅՔԼ

Ինչպէս որ մեր ուրբաթ առուր թուով ծանուցած
էինք, կերակի օրը Վաթիկի ազգայինք Բէրա Լալէ
փողոցը Համազգեաց ընկերութեան ընթերցարանը
գումարուեցան, 4—500ի չափ անձինք, որոնց մէջ
էին նաև Վսեմ. Տիրան պէյ Ալեքսանեան, Վսեմ.
Պօղոս Էֆէնտի Կեօզեան, Վսեմ. Յօհաննէս Է-
ֆենտի Սաքրդլեան և ուրիշ շատ իրեկի անձինք:

Ժողովին խնդրանք Տիրան պէյ՝ նախագահ,
Սերովբէ Էֆէնտի Արևաւորեան փոխ—նախագահ
և Հէքիմեան Սրապիոն և Եսայեան Թովմաս Էֆէն-
տիներն ալ՝ ատենադպիրը կարգուելով ատենաբա-
ցուեցաւ:

Վսեմ. Տիրան պէյ խնդիրն իր ամեն պարագա-
ներով բացատրեց. հասկցուց թէ Հայ Վաթիկ-
կութիւնը Արևելեան եկեղեցւոյ աւանդութեանց,
ծիսից և արարողութեանց վրայ հաստատուած է:
Հետեաբար իրենք Արևելեան — Հայկական Վաթի-
կի եկեղեցի մը կամ հասարակութիւն մ'են, զորս
ճանչելով իրենց Հռոմայ Պապը, և 150 տարիէ ՚ի
վեր Պապերն ալ զիրենք այսպէս ճանչած և ըն-

դունած են: Բայց Գեր. Հասունեան, երսուն տա-
րիէ ՚ի վեր Արևելեան եկեղեցւոյ կարգերն ու կա-
նոնները փոփոխելով, Վաթիկի Հայոց կրօնական
և ազգային իրաւունքները ջնջելու կաշխատի Ասոր
համար շատ անգամ Հռոմի բողոքած են, հանրա-
գրութիւններ դրկած են, բայց լսելի չեն եղած.
Հիմա ալ Վաթիկի Հայոց բողոքող մասը Հռոմէն
և իրենց կրօնքէն զատուածի տեղ ղնելով, բա-
նադրանաց ենթարկելու ելեր է, և կը պահանջէ
որ Ժողովուրդն իր բոլոր ազգային և կրօնական ի-
րաւունքէն հրաժարի, և եղած բռնաբարութեանց
դէմ լռէ: Բայց այս անհնար է, Հայ Վաթիկիու-
թիւնը 150 տարիէ ՚ի վեր Հռոմի հետ ինչ պայ-
մաններով որ կապուած է, այն պայմաններէն մա-
ղի չափ խոտորիլ յանձն չեն առնուր: Եւ եթէ
Հռոմ մ'այս անգամ ալ իրենց բողոքն ու խնդիրը
չըլսէ, և Գեր. Հասունեանի և անոր կողմնակից-
ներուն իրաւունք տայ, այն ժամանակ, որովհետեւ
Գեր. Հասուն և իր կուսակիցներն իրենցմէ զատուած
կըլլան, կը մնայ իրենց ալ զատ Արևելեան Վա-
թիկի եկեղեցի մը կառմը, նոյն հիմանց պայմա-
նաց վրայ, որով վաղուց ՚ի վեր ճանչցուած է Հը-
ռովմէն: Ասոր համար ալ երեւելի անձ մը յատուկ
տեղ մը պիտի շնորհէ եկեղեցի մը շինելու համար,
որուն պէտք է ամեն մարդ ալ ըստ կարեաց նպաստէ:

Ժողովուրդը միաձայն գոչեցին թէ Գեր. Հա-
սունեանը ոչ աշխարհական և ոչ կրօնական պատ-
րիարք կընդունին, և վերոյիշեալ հիմանց և պայ-
մանաց վրայ զատ եկեղեցի մը կազմելու պատրաստեն:

Այս որոշման համեմատ թէ Հռոմի և թէ Բ.
Գրան հետ պէտք եղած բանակցութիւնը ազդին
կողմէն կատարելու համար, գաղտնի քուէարկու-
թեամբ 15 անձինք ընտրել առաջարկուելով, ներ-
կայ գտնուողներն իրենց քուէները տուին, և բացա-
կալից համար ալ որոշուեցաւ քուէտուփը Ժողո-
վարանին մէջ բաց պահել մինչև յառաջիկայ շա-
բաթ օրը հաւատարիմ անձանց հսկողութեան ներ-
քև, որպէս զի ամեն մարդ առաւօտեան ժամ եր-
կուքէն միշտ իրիկուն քուէին տանին կամ զրկեն:

Այսպէս ահա մեր արդոյ կաթիլի ազգայինք՝
իրենց դատը չոր բողոքներու ապարդիւն ջըջանէն
հանելով գործնական ընթացքի մը մէջ կը դնեն,
որով խնդիրն իր լուծմանը հասնելու առաջին քայլն
առած ըլլայ:

Վերջիշխալ ժողովին մէջ դաւանութեան գիր մ'ալ կարդացուեցաւ, որպէս զի հասկցուի թէ ժողովուրդն իր կրօնական դաւանութիւնը փոխելու ընաւ միտք չունի: Սոյն դաւանութեան գիրն ալ ներկայ գտնուողներէն ստորագրուելով՝ Հռոմի և Բ. Պրան պիտի ներկայացուի:

Մասիս Թիւ 944

ՀԱՅ - ՀՌՈՎՄԵՏԱԿԱՆ ՆԵՂԱՐԱՐՔ Ի ԲԵՐՍ

Ինչպէս ազգային մէկ քանի թերթերու միջոցաւ առաջուց ծանուցուած էր, կիւրակէ օրը Բերա Լայէ փողոց թիւ 13 տունը մեծ բազմութիւն գումարուեալ ազգային ժողով մը տեղի ունեցեր է. ուր ներկայ գտնուեր են նաև երևելի անձինք. սակայն բընաւ կրօնաւոր մը տեսնուած չ'է գումարուողներուն մէջ, ժամ 9ին 'ի ներկայութեան Կ—500 Հայ—Հռոմէական եղբարց՝ ժողովը և նախապէս հայերէն լեզուաւ ատենախօսութիւն մը տեղի ունեցեր է. յետոյ վիճաբանութիւններ եղեր են և իւրաքանչիւր դէ հայրենի սիրով վառուած ու բորբոքած սրտովն ուխտեր են Հայ ապրիլ և Հայ մեռելի. անմիջապէս երկու հանրագրեր ստորագրուիլ սկսան, ասոնց մին բարեխնամ կառավարութեան կ'ուղղուէր յորում Հռոմէական—հայ ժողովուրդեան առօսմանեան տէրութիւնն ունեցած սէրն ու համարումն յայտնէն գլխի՝ մի ըստ միօջէ բացատրուած են նաև ազգայնոց զհասունեան ճուղերուն պատճառները:

Իսկ երկրորդ սրբազան Պապին ուղղեալ է, յորում Հռոմէական հայ ժողովուրդեան ներկայ վիճակը բացատրուելէն յետոյ՝ մանրամասնաբար կը խօսի Հասունեանի գործած չարիքներուն նկատմամբ և 'ի վերջոյ աւելցած է նաև, թէ Վաթիկէ—Հայ աղղ սրբազան Պապին իրաւասութիւնը կը ճանչէ պնդեալ ինչպէս որ ճանչցած է մինչև ցարդ՝ թէ Վաթիկէ հայերը երբէք Լատին ըլլալ չ'են ընդունիր և աւելի կ'ընտրեն հայութեամբ մեռելի քան օտար ազգի մը յարկով փառաւոր կեանք վարել. թէ մինչև ցարդ պահուած օրէնսդրութիւններուն եթէ սրբազան Պապն հակառակ կենալով ուղէ այլ աղղ գրութեան վերածել Հայ—կաթոլիկ ժողովուրդը, այն ատեն անոնք ալ պիտի ստիպուին իրենց զխօսն ճարը նայիլ և պատճառն ու բոլոր

հետեանքը սրբազան Պապին կամայն ու պահանջողութեանը կը յանձնեն:

Ժողովատեղւոյն անձկութեանը պատճառաւ Սամաթիայէն, Միջագիւղէն և ուրիշ հեռաւոր թաղերէ հարիւրաւոր անձինք նաև բազմութիւ Բերա-ցիք չը կրցան ժողովոյն մինչև աւարտումն սպասել, ուստի շատերը միմիայն հանրագիրներու ներքէ ստորագրելէ ետք մեկնեցան:

Խօսակցութեան ժամանակ Կէօքեան վսեմ. Պօղոս Էֆէնտի ծանոց թէ ինքը պատրաստ է 10,000 կանգուն դետին և 20,000 լիրա նուիրել որպէս զի յատուկ եկեղեցի մը շինուի եթէ արգելք ըլլայ ժողովուրդեան որ այժմեան եկեղեցիները չ'երթան. դարձեալ վիճաբանութեան ծամանակ ապագայ անտեղութիւնները նկատողութեան առնելով որոշուեր է որ եթէ սրբազան Պապը ժողովուրդեան իրաւացի բողոքանաց չըլսելով Հասունեանի խորհրդոց համեմատ վարուիլ սկսի, նոյն ատեն ժողովուրդն ալ համախումբ իր ընելքը գիտէ արդէն:

Ժամն ինն ու կէսին ժողովը ցրուեր է, բայց ստորագրուիլ ուղղող անձանց դիւրութիւն ըլլալու համար յատկապէս քանի մ'անձինք նոյն ժողովատեղին սպասեր են:

Մինչև յառաջիկայ կիւրակէ առաւօտ ժամ 4 իւրաքանչիւր Հռոմէական հայ եղբայր ազատօրէն կրնան ստորագրել: Այս ստորագրութեանց արդիւնքը, մեր ընթերցողաց փոքր ինչ ծանօթացնելու համար սաչափ միայն կըսենք որ կիւրակէ օրը ժամ 9էն մինչ ժամ 10 $\frac{1}{2}$, 1200 ստորագրութիւն հաւաքուած էր. այս իրողութիւնն ակներև կը ցուցունէ որ մէկ քանի ճիւղութիւններու ասդին անդին ըրած բանդադուշանաց համեմատ Հասունի ընդդիմադիրները քանի սխիւքորներ և աննշան մարդիկ չ'են եղեր, այլ՝ Հայ—հռոմէականութեան ամենամեծ մասը. բաց ի Գաղատացիներէն որոց արժանաւոր ածական մը տուած է Պօղոս առաքեալ . . . :

Գեր. Հասուն՝ Հռոմէաց Պապին մինչև ցարդ գուցէ պնդեալ կը հաւատացնէր թէ իրեն հակառակողները մաս մը հէթեթիւնութեան զղուելի դադարներով տողորմուած և հերձուածողութեան միտեալ մարդիկ են, զորս բանադրանօք շանթահարել պէտք է. անտարակոյս Ս. Պապն այս հանրագրութիւնը տեսնելու ատեն աւելի իր աչերուն պիտի

Հաւատայ քան թէ Հասունի ստապատիր խօսքերուն, և թերեւ բարի նախատեսութեամբ կը փութայ ժողովրդեան բացարձակ իրաւունքն յարգելով ըստ այնմ վարուիլ :

Արդէն իսկ ինչպէս կը լսենք, ամուսնացեալ անձինք ոչ միայն իրենք կ'ստորագրեն, այլ իրենց ընտանիքն ալ, որ ըսել թէ յեղափոխութեան այս միջոցը կ'ինքնու մէջ անդամ իր ազդեցութիւնը բանեցուցեր է. յայտնի է նաեւ որ նախորդ կիւրակէ առաւօտուն Բերայի Ս. Յովհանն Ոսկերեան եկեղեցւոյն և Միջազիւղի եկեղեցւոյն մէջ Հասունի անուան յիշատակութիւնը խառնաձայն աղաղակներով խորհուրդէ :

Միաժամ թիւ 77

Գեր. Հասունեանի տեղապահ Առաքելեան Գերայածառը ինչպէս որ ծանուցուած էր, երկուշաբթի օրը Բերայի Ոսկերեան եկեղեցին հանդիսաւոր պատարագ ըրաւ : Վառաժարութիւնը՝ այս առթիւ խոսիւթիւն մը չճաղելու կամ աղմկելից ցոյցեր չըլլալու համար՝ յառաջարկել միջոցներ ձեռք առած էր : 300ի չափ ոստիկանութեան զինուոր դրուած էին եկեղեցւոյն շրջակայքը, և ոստիկանութեան պաշտօնէին կողմէն ալ ազդարարութիւն մը փակած էր եկեղեցւոյն դրանը վրայ, ծանուցանելով թէ ով որ բարձր ձայնով աղօթէ կամ պատարագը խախտելու ուղի՝ պիտի բռնուի ու պատժուի : Կըսուի թէ ոստիկանութեան ծրար տեալ զինուորներ ալ մտեր են եկեղեցւոյն մէջ : Այս զրուշութեանց շնորհիւ ձայն մը չելաւ եկեղեցւոյն մէջ : Միայն թէ Գեր. Հասունեանի անուան յիշատակութիւնն եղած միջոցին ժողովրդեան մեծ մասը եկեղեցիէն դուրս ելան :

Ահաւասիկ խաղաղութեան պաշտօն կատարելու նոր միջոց մը. սովիններու պաշտպանութեամբ, հաշտութեան և սիրոյ խորհուրդ (պատարագ) կատարել : Արդարեւ նոր է այս քրիստոնէութեան մէջ :

Ոչր կը մնայ Աւետարանին այն պատուէրը թէ երթ նախ հաշտեաց ընդ եղօք քում, և ապա եկեալ մատուալիր զպատարարն :

Մասիս թիւ 944

Երկուշաբթի աւուր Համազգեաց ընկերութեան ժողովատեղոյն մէջ մատուցուած Ս. Պատարագն հայկական եկեղեցւոյ սովորական շքեղութիւնն ունեցեր է, ամբողջ ժամասացութիւնները ծանր և հնչուն արտասանութեամբ կատարուեր են, մինչդեռ մինչև ցայժմ զխաւորապէս հռոմէական վարդապետը եկեղեցւոյ աղօթքները միշտ արագ և անհասկանելի եղանակաւ կ'արտասանէին. նաև "Բրախմա" ի մէջ մեր յայտնեցում"ի ատեն ամենքն ալ միմեանց ողջոյն տուեր են հայկական եկեղեցւոյ սովորութեանն համեմատ :

Միաժամ թիւ 86

Մինչդեռ Կ. Պօլսոյ մէջ Վաթիկի ազգայնոց մէկ մեծ և կարեւոր մասը Գեր. Հասունի լուծը թօթափելու և ազգին բռնաբարեալ իրաւունքները կենդանացնելու կաշխատին, Նորին զերապատուութիւնը Հռոմի մէջ իր անդրապետական իշխանութեան հիմունքն ամրացնելու գործը յառաջ կը վարէ :

Ազգային իրաւունքներն Հռոմի դահլուս զոհելու պայմանադիրը, զոր Գեր. Հասուն արդէն Ս. Պապին տուած էր կըսեն, կը լսուի թէ Հռոմ գտնուող Հայ Վաթիկի եպիսկոպոսաց ներկայացուեր է, որպէս զի անոնք ալ իրենց ստորագրութեամբ հաստատեն : Տասն և եօթն եպիսկոպոսաց տասն և հինգը հնազանդելով ստորագրեր են, միայն երկու Հիւրմիւղեան Գեր. Հարք չեն յանձն առեր ստորագրել : Ասոր վրայ Ս. Պապը քսան և չորս ժամ միջոց տուեր է իրենց, որպէս զի կամ ստորագրեն, կամ բանադրուելու սրտառատուին :

Եթէ այս լուրն ստոյգ է, կը մնայ տեսնել թէ յիշեալ Գեր. Հարք՝ սպառնալիքէն զարհուրելով ազգային վաղեմի իրաւունքները այլոց պէս զոհել յանձն պիտի առնուն, թէ բանադրանաց շանթերուն և անոնց հետեանացը դէմ խիզախելու քաջութիւնը պիտի ունենան :

Մասիս թիւ 944

Երէկ (փետր. 3) չորս Վաթիկի պատուաւոր Տիկնայք Բարձր. Ապրի փաշային ազարանքը գացին՝ Նորին բարձրութեան Հարէմին միջնորդութեամբ Վաթիկի ազգայնոց կողմէ շնորհակալութեան զիր մը մատուցանելու :

Լսածնուս նայելով, շնորհակալութեան զրոյն

Հետ նաև ինդիյ մատուցել են թէ առժամանակեայ աղօթարան եղած Համադգեաց ընթերցարանը խիստ նեղ ըլլալով, ժողովրդեան մեծ մասը ժամերգութեան ներկայ գտնուելէ զուրկ կը մնան, ուստի Ոսկերեւանի եկեղեցին, որ ժողովրդեան ստրկովը շինուած է, ազգին աւանդապահ մասին յանձնուի, որպէս ղի հանգարտ խղճով հոգեոր պաշտամանց ներկայ գտնուին:

Վերոյիշեալ տիկնայք են.

Տիկին Տիրան պէյ.

" Վեօջեան.

" Խուրտաճեան.

" Սամուէլեան:

Հոյն

Բարձր. Մեծեպարքոս Ալի փաշային հրամանաւ Բերայի Ս. Օհան Ոսկերեւան եկեղեցին ազատ կաթողիկէ Հայոց տրուել է բողոքովին, և երէկ մեծահանդէս ձայնաւոր Պատարագ մատուցուեց աւհոն, ներկայ եղող ժողովրդեան թիւը 5-6,000ի կը հասնէր, այսչափ մեծ բազմութիւն մ'եկեղեցւոյն մէջ չը կրնարով սղմիլ, շատեր փողոցին մէջ մնացին:

Ս. Պատարարդի ատեն Հասունեանի անունը չը յիշատակուեցաւ:

Բոլոր ժամասացութիւններն ու արարողութիւններն Հայ Լուսաւորչական եկեղեցւոյ ճիշտ նմանութեամբ կատարուել մն:

Ծիսական թիւ 90

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԱԶԳԱՅԻՆՔ

Հռոմէական ազգայնոց մէջ տեսնուած աւանդապահական շարժումը բազում նկատմամբ ուշադրութեան արժանի է: Ազգային զգացումն երկար ժամանակ զսպուելէ և գրէթէ մարելէ ետև, նոր զօրութեամբ կը փայլատակէ և անգրաբեռնական կղերին այնչափ տարիներէ 'ի վեր հիմնած շէնքը կործանելով կը տապալէ: Հռոմ իրար անցած է բայց իր յետադիմական ջանից և անաթեմայից հակառակ, յառաջդիմութեան անցելով օրէնքը պէտք է որ իր գործը տեսնէ: Այնչափ ժամանակներէ 'ի վեր կաթողիկէ ազգայնոց վրայ տիրած թմրութիւնն և կղերին աղքատութեան գերիշխանութիւնը չ'կրողացաւ բողոքովին անոնց երակին մէջ հոսած հայկա-

կան արեան ջերմութիւնը շիջուցանել, և ահալատինականութեան դէմ բողոքելով միաբերան կը գոչեն. Մէք ալ Հայկայ որդիներն ենք:

Անհնար է որ ամեն հայ այս յայտարարութեան սրտաշին ծափահարութիւններ չընէ: Քանի որ վէճը Գեր. Հասունի անձին դէմ ամուլ գանգատներու վրայ միայն կը կայանար, շարժումն ըստ մեզ այնչափ կարեւորութիւն չ'ունէր, ինչպէս որ ասկէ յառաջ ալ մեր կարծիքը յայտնած էինք: Բայց գործն այն անձուկ շրջանէն անցաւ. Հոռվմայ արբանեակներուն թոնաւորական ընթացքը ժողովրդեան ամենէն պարզամիտներուն անգամ աչքը բացաւ և ամենէն չափաւորեալներուն համբերութիւնն սպառեց: Զգուելի տեսարան. առաջին անգամ տեսնուեցաւ Քրիստոսի կրօնին մէկ պաշտօնեայն, խաղաղութեան և սիրոյ աշակերտ մը, որոյ պարտքն է ներել և ոչ պատժել, չորս հարիւր պլազգի ղինուորաց օգնութեամբ եկեղեցի երթալ և պատարագ մատուցանել 'ի յիշատակ նորա՝ որ իւր չարչարանաց գիշերն ըսաւ թէ իւր Երկնաւոր հօրն աղաչելով կրնայ հրեշտակաց բանակ մը օգնական իջեցնել, բայց և այնպէս ինքզինքն անգէն մատնեց կատաղի ամբոխի մը ձեռքը: Իսկ հոս անոր աշակերտեալ անձը մը՝ երկրաւոր զօրութիւնն իրեն 'ի թիկունս օգնութեան կոչելով կը ներկայանայ անգէն ժողովրդեան մը, որ միայն իր նուիրական իրաւանց բռնաբարութենէն կը դանդատի, և առանց բռնն միջոցներու՝ իր բռնաբարիչ համարած անձին անուան յիշատականութիւնը Ս. խորանին վրայէն լսել չուզիր:

Այս բաղդատութիւնը Միստիքական զգացմամբ չէ՞ որ կ'ընենք, այլ պարզապէս սրբապղծութեան մեծութիւնն ու կարեւորութիւնը ցուցնելու համար: Տարակոյս չ'կայ որ ոստիկանութիւնը յանցանք չ'ունի անցեալ երկուշաբթի Ս. Յ. Ոսկերեւանի եկեղեցւոյն մէջ իւր ներկայութիւնը ցուցնելով, քանզի հրաւիրանօք դացած էր. ուստի բոլոր պատասխանատուութիւնն անոնց վրայ կ'ինայ, որք այս անտեղի և անպատեհ հրաւերն ըրած և ոստիկանութեան պաշտօնէին կողմէն ալ եկեղեցւոյ դուռն յայտարարութիւն մը փակցուցած էին, որով հրաման կը տրուէր արանց և կանանց պատարագի ժամանակ բարձր ձայնով աղօթք չ'ընել, և կը ծանուցուէր թէ "Ով որ բարձր ձայնիւ աղօթելով

պատարազն ընդմիջէ, ըստ օրինաց պիտի պատ-
ժուի:»

Հայ Վաթողիկէ ժողովուրդն այս ըսպանաբնաց
առջև խմաստուն խոհեմութեամբ վարուեցաւ, այս-
ինքն Գեր. Հասունի անունն յիշուած ժամանակ
եկեղեցին ձգեց դուրս ելաւ: Ուրիշ տեսակ ընթացք
մը կրնար ծանր հետեւանք ունենալ և ոչ միայն
նոյն միջոցին զինուորաց ուղղակի միջամտութիւնը
հրաւիրել, այլ և մատնիչներուն պատեհութիւն
մատակարարել որ զժողովուրդն իբրեւ ապստամբ
մատնեն կառավարութեան առջև: Արդէն ամբաս-
տանութիւնները պակաս չ'են, և ասոնց պատաս-
խանելու համար է որ վսեմաշուք Տիրան պէյը
Լէվընթ—Հէրըլտի նամակ մը ուղղած է իրողու-
թիւնը ճշմարտութեան լուսով նկարագրելու հա-
մար: Ոստիկանութիւնը ժողովրդեան բարձր ձայ-
նիւ աղօթքը կարգելու: Բայց անոր թեղադրիչները
մոռցած են բոլորովին թէ ըստ Հայաստանաց ե-
կեղեցւոյ Հին սովորութեան՝ ժողովուրդն ալ իրա-
ւունք ունի դուրս հետ երգելու: որք դասին վրայ
իրեն ներկայացուցին են. ուստի ժողովրդեան
բարձրաձայն աղօթքը ոչ միայն յանցանք չ'է, այլ
իւր պարագն է: Գեր. Հասունի անունն յիշատա-
կութիւնը խափանուելուն վրայ ոստիկանութեան
պաշտօնէին յայտարարութիւնը լուծեամբ անցած
Ըլլալով, Տիրան պէյ այս կէտին վրայ դիտողու-
թիւն ընել աւելորդ կը համարի, Բայց միւս կէտե-
րուն վրայ իւր տուած բացատրութիւնները ըստ ա-
մենայնի օրինաւոր և եղբակացուցիչ են:

Ոստիկանութեան այս տարօրինակ միջամտու-
թիւնը զուտ կրօնական խնդրոյ մը մէջ, ինչպէս
մայրաքաղաքիս օտարազգի լրագիրներն ալ դիտո-
ղութիւն կ'ընեն Բրիտանաց աղագաց վրայ նպաս-
տաւոր տպաւորութիւն չ'ըրաւ: Այս դէպքը եր-
կուշաբթիէն 'ի վեր Վաթողիկէ չեղող հասարակու-
թեանց բերանն է. Յոյներն ու Հայերն ալ շարու-
նակ ասոր վրայ կը խօսին, և թէպէտ այս միջա-
մտութեան օր մ'իրենց ալ հասնելու վախը Լէվըն-
թի կարծածին չափ մեծ չ'է, Բայց անտարակոյս
միջամտութիւնն ըստ ինքեան չ'էր կրնար միտքերը
չ'յուղել: Իսկ Վաթողիկէ ազգայնոց գալով. Լէ-
վընթ—Հէրըլտի ուղղեալ ուրիշ նամակ մ'այսպէս
կը նկարագրէ անոնց զգացած տպաւորութիւնը.
»Իւրաքանչիւր դը ինքնիրեն կը հարցանէ թէ ար-

դեօք ասիկա Բրիտանական կրօնի պաշտօնեայ մ'է
որ չորս հարիւր ղինուորաց պահպանութեան ներ-
քեւ պատարագ մատուցանելու կուգայ, և թէ
արդեօք այսուհետեւ ոստիկանութեան պաշտօնեայն
պիտի ճանչնանք մեզի կրօնական դուրս: Նոյն նա-
մակին խօսքին նայելով, եկեղեցւոյ մէջ մտնող
զաղտնի ոստիկանութեան գործակալներն ալ Ռի-
վօլվըր ատրճանակներով ղինեալ էին, թէ և մք
ալ Լէվընթ Հէրըլտի հետ ասոր հաւատալ չ'ենք
ուզեր:

Ծանօթ դէպքերը կրկնել չ'ենք ուզեր, Բայց
եղածներէն կը տեսնուի որ Հռովմէական Հայ ժո-
ղովրդեան ներկայ պարագայից մէջ անկարելի պի-
տի ըլլայ իւր ստակով կառուցեալ տաճարներուն
մէջ հանդարտ խղճիւ և անվրդով իւր աղօթքն
ընել: Ուստի առանձին տաճարներ ունենալու հա-
մար տեղութեան ըրած աղաչանաց արդիւնքին սպա-
սելով՝ Համազգեաց ընկերութեան ժողովատեղին
առժամանակեայ եկեղեցւոյ փոխարկած է, և հոն
ուր Գեր. Հասուն ազգային զգացումն ընդ միշտ
խղած կը կարծէր, հոն անոր կենդանութիւնը
յաղթական կերպիւ կը նուիրագործի:

Ի՞նչ պիտի ընէ հիմայ Հռովմ. պիտի անսպայս
գանգատանաց ձայներուն և պիտի թողնու որ Հռով-
մէական Հայ ժողովուրդը իւր վաղեմի իրաւունքնե-
րը պահպանելով՝ իր աչքին առջև հերձուածող
համարուած ազգի մը ծեսերը արարողութիւնները
և ազգայնութիւնը պահպանէ:

Մեր չ'ենք կարծեր թէ Հռովմ. իւր ընթացից
գծէն խոտորի. ուստի թէ և կիրքերը ցածուցանե-
լու համար առեւելոյթ զիջում մ'ալ ընէ, յետոյ
առաւել ևս փութով իւր գործը յառաջ պիտի
տանի: Մինչև հիմայ զարմանք կուգար մեզ որ
Հռովմէական ազգայինք, որոց մէջ Հայ անուամբ
պարծանք եղող այնչափ բարեկիրթ անձինք կը գրտ-
նուին, և որոց մէջ Միտիթարեան միաբանութիւ-
նը, որչափ ալ որ վերջերս իւր հակազգային ըն-
թացիւր իւր առաջուան համարումը կորուսած էր,
Բայց տակաւին ազգային լեզուին պատմութեան և
զրահանութեան մատուցած պայծառ ծառայու-
թիւններն անժխտելի էին, անդրալուսնայ կուսակ-
ցութեան ձեռքը հլու գործիք մ'ըլլան, Բայց ա-
հա ժամն եկաւ որ իրենց ազգութիւնն աշխարհի
ստըն պաշտպանելով՝ անդրալուսնական լուծը բո-

ըրրովին թօթափեն և Հոռովմայ թմրեցուցիչ ազդեցութենէն ազատելով իրենց նախնեաց փրկարար աւանգութիւնները պահպանեն : Այս ընթացքիս մէջ, թէպէտ և ազգին մեծագոյն մասին հետ կրօնքով չմիանան, բայց անոնց եղբայրական համակրութիւնը հաւատեալ և կը վայելեն . և ազգին երկու ճիւղերը, իբրեւ մի և նոյն արմատի շառաւիղներ՝ իրարու գիրկընդխառն փաթթուելով, կը դարձան և կը յառաջադիմեն փոխադարձ սիրով ու կրօնական ներդրութեամբ, ի սրբօրէն Հայ ազգին և Հայ անուան :

Մասիս Թիւ 943

Նախընթաց թուով յարգի Կաթողիկ աղբայնոյ մը մեզ տուած տեղեկութենէն առնելով հրատարակելի էինք թէ աղբային իրաւունքներն Հոռովմայ աթոռին յանձնելու վերաբերեալ զիրը մի միայն Գեր . Հիւրմիւղեան եղբարք չեն ուզած ստորագրել : Եւրէն ստացած տեղեկութիւններ կը հաւաստեն թէ Գեր . Սուքիաս Գաղանձեան եպիսկոպոսն և ուրիշ մէկ երկուք ալ ի սկզբան չեն յանձն առել ստորագրել . բայց վերջն ինչպէս եղեր է՝ զեռ լուր մը չկայ : Քաղղեացոց Պատրիարքին զխօսն եկածը քաջաբերական յոյս մը չտար դործին վախճանին վրայ :

Նայն

Կըլենք թէ երկուշաբթի օրն համազգեաց ընկերութեան ժողովատեղեցին մէջ ներկայ զանուոյր բազմութեան ըրած կամաւոր նուէրին զումարը մինչև 10.000 ղըշ . եղեր է :

Նայն

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՈՒՐՈՒԹԵԱՆՅ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

(Շարժանութիւնն օրէն ինչ ժառանգութեան)

Մենք կարող ենք էլ շատ օրինակներ բերել ապացոյցանելու համար, թէ բոլոր արտաքին զգայարանաց գործունէութիւնը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ հասարակ սովորութիւններ և ունակութիւններ : Զորօրինակ՝ հոտառութիւնը . մարդու հոտոտելիքը ի բնէ ընդունակ է նմարկուել զանազան մար-

միներու ներգործութեան, որոնք կարող են անընդհատ արտաշնչել և տարածել շատ նուրբ մասնիկներ, բաժանելով նոցա իւրեանց զանգուածից : Երբ որ այս նուրբ նուրբ մասերը ներգործում են մեր հոտոտելիքի վերայ, մենք ստանում ենք մի անորոշ կամ անախորժ զգացմունք, որի թելադրութեամբ և իմանում ենք, որ սա մի պատճառ պէտք էր որ ունենար, բայց այս թելադրութիւնը չէ ցոյց տալիս բնաւ, թէ նիւթական մի պատճառ հարկաւ պէտք է լինէր :

Հապա որ տեղից է որ հոտառութեան զգայութիւնը ինքն իրան մէկ առանձին բան չ'ենք կարծում, այլ այս զգայութիւնը միշտ մի որ և իցէ արտաքին մարմնուն ենք վերաբերում . սորա պատասխանը այն է, որ եթէ ի ծնէ զուրկ լինէինք տեսութեան և շօշափման զգայարաններից, ապա այս վերաբերութիւնը չէինք կարող անել ամենևին : Մեր սոցա օրնականութեամբ արած դիտողութիւնները, փորձառութիւնները և դատողութիւններն են, որ երեխայական հասակից արդէն սովորեցրել են մեզ այս վերաբերութիւնը անել միշտ այսպիսի դիպուածներում : Երբ որ վարդ տեսանք, մօտը գնացինք, շօշափեցինք, հոտառութիւնն ասուած զգացմունքն էլ ստացանք միշտ : Քանի անգամ որ շուշանին մօտեցանք, կամ պոկեցին՝ մեր ձեռքը տուին, նորա անուշ հոտն էլ այնքան անգամ զգացինք և իմացանք : Ահա այսպիսի փորձառութիւններով և դիտողութիւններով սովորում է երեխան, թէ հոտառը մարմիններուն մօտենալով, հոտառութեան զգացմունք է ստանում նա միշտ, որով և ունակութիւն է ստանում նա հոտառութեան զգացմունքը մի որ և իցէ մարմնոյն վերադրել, ինչպէս որ շօշափողական զգացմունքը նոյն իսկ շօշափելի առարկային :

Այս օրինակներից արդէն ինքն իրան երևում է թէ ինչպիսի կարեւոր և բազմակողմանի հոգեկան և մտաւորական գործունէութեան մէջն է լինում երեխան զեռ ևս այն հասակում, յորում նա թմրում է մեզ, հասակն առանձնորից, զեռ ևս շատ հեռու մարդ անուն կրելուց :

Գիտութիւնը, քննելով և իմաստասիրելով երեխայի հոգեկան, մտաւորական և ֆիզիքական առաջին գործողութիւնները, ոչ թէ միայն բաւականացնում է մեր հետաքրքրութիւնը, այլ և մի և

նոյն ժամանակ դործնական շատ կարևոր օգուտներ է տալիս. որովհետև ծնողաց և դաստիարակչաց համար շատ կարևոր է գիտենալ, թե երեխան իւր կեանքի առաջին ամիսներում ոչ միայն ֆիզիկական, այլ և նորա ներսում հաստատուված են այն հիմունքները, որոնցից պէտք է բաղկանայ նորա հոգեկան բոլոր ապագայ գործունէութիւնը. այս միջոցումն են յառաջ գալիս և մշակվում այն ուժերը և զաղափարները, որոնց միջնորդութեամբ նա պէտք է ապագայում յարաբերի և կապակցվի հասարակութեան և մարդկութեան հետ։ Այսպիսի հասկացողութիւն կազմելով մատղաշ մասին, ծնողները և դաստիարակները անշուշտ պարտական կը համարեն իւրեանց հոգալ նորա ոչ թէ միայն ֆիզիկական առողջութեան, այլ և հոգեկան և մտաւորական զարգացման մասին։ Թէպէտ և այս ժամանակը այնպիսի անթափանցելի քողով է ծածկած մեզ համար, որ 'ի հարկէ, կարող չենք երբէք դրականապէս գործել, բայց մենք կարող ենք բարեբար ազդեցութիւն ունենալ երեխայի վերայ, այդ ժամանակ ևս հեռացնելով նորանից բոլոր այն, ինչ որ կարող էր այսպէս կամ այնպէս արդել նորա ֆիզիկական հոգեկան և մտաւորական կանոնաւոր զարգացմանը։ Այսպէս՝ օրինակի համար՝ մենք կարող ենք կարգ ու կանոն մտցնել նորա կենսութեամբ, ինամբ տանել նորա բոլոր կալմուտների հանդարտութեանը և անդորրութեանը, հետու պահել նորան բոլոր գրգռիչ ազդեցութիւններից և հեռացնել նորանից բոլոր զարշնի և տեղ բաները, ինչպէս ֆիզիկականի նոյնպէս և բարոյականի վերաբերութեամբ։ Յայտնի է, զորօրինակ, այնպիսի մի համոզմունք, որ և շատերը նախապաշարմունք են կարծում, թէ՛ չար ծծմօր անուցած երեխան չար է լինում՝ առհասարակ։ Բայց այս համոզմունքը մի կողմից և ճշմարիտ է։ Չարութիւնը չէ կարող 'ի հարկէ ներս ծծուիլ կամնի հետ, թէպէտ և այլապէս կնոջ կամը աւրում է երեխայի ստամոքսը. բայց չար կինը չար է վարվում երեխայի հետ և իւր վարքողութեամբ և ոչ թէ կամնով, չարաբարոյութիւն կամ վախկոտութիւն է ներշնչում նորան։ Չը պէտք է մոռանալ, որ առաջին զաղափարը, որ կազմում է երեխան մարդկանց մասին և արտայայտում յետ

տոյ խօսքով, միանգամայն կախված է այն բանից. թէ ինչպիսի մարդոց պատկերներ կը տրուուէին առաջին անգամները նորա հոգւոյ մէջ, այդ պատկերները կը լինին և հիմք նորա ապագայ յարաբերութեանց համար դէպ 'ի մարդիկ. ուրեմն բաղաւոր է այն երեխան, որոյ հոգւոյ մէջ տալու էր վեցաւ առաջին անգամից իւր մօր սիրալիր պատկերը։

Նորածին երեխայի հոգեկան զարգացման բոլոր ընդարձակ գործողութիւնից, մենք միմիայն հատուածներն ենք տեսնում որոշակի, որոնք մասնացոյց են լինում զարգացման մի ամբողջ ժամանակամիջոցին. ահա երեխան այժմ կարողանում է աչքով հետեւիլ շարժող առարկաներին. ահա արդէն պարզում է նա և իւր թաթերը դէպ 'ի նոցա. ահա և սկսեց ժպտիլ, ճանաչել մօրը, հօրը, զայեկին։ Իսկ այս բոլորը այնպիսի բաղմակողմանի եղբակացութիւններ, հմտութիւններ և գործողութիւններ են, որոց վերայ քիչ չէ աշխատել երեխան. և երբ նա կարողացաւ արդէն արտասանել առաջին բառը, այն ժամանակ երեխայի հոգին ներկայացնում է այնպէս մշակած և հարստացած երեւոյթ, այնպիսի բաղմաթիւ և բազմառարկա զիտողութիւններ և փորձեր, միով բանիւ զարգացման այնպիսի բարձր աքտիճան, որին չէ կարողանում հասնել մի անբանի կալմուտները իւր հետեւաբարօղական զարգացման բոլոր միջոցին սկզբից մինչև ի վերջը։ Խօսքը իւրեանով հաստատում է և ամրապնդում տալուորութիւններ և զաղափարներ. սորանից յետոյ և շուտով սկսում է բացուել և զարգանալ յիշողութիւնը, որ կապակցելու է ժամանակաւ նորա զանազան կողմերը 'ի մի ամբողջութիւն։ Այն ատեն անբան ժամանակամիջոցից արդիւնքները միայն կը մնան, հանդիսանալով իւրեւ անգիտակցական սովորութիւններ և հակումներ, որոնք ահային ազդեցութիւն ունին մարդու ընդունակութիւններին, բնաւորութեան և բոլոր կենսքի վերայ։

Չորս ամեայ մանուկի վերաբերութեամբ վերելք նշատած բոլոր պարագաներից անկասկած համոզուեցանք մենք, թէ արտաքին զգայարաններն են այն միակ միջոցները, որոնցով երեխայի հոգին և միտքը հաղորդակցվում և կապակցվում է արտաքին աշխարհի հետ։ Առանց զգայարանների՝ մարդ

ամեն բանից միանգամայն զուրկ պէտք է մնար. վերցրէ՛ք, օրինակ՝ ականջները, և ահա բոլոր բնութիւնը լուռ՝ անձայն՝ մեռածի պէս կ'լինի. հանցէ՛ք աչքերը, և իսկոյն արեգակի և լուսնի լոյսը կը խաւարի և համայն աշխարհին մութ կը պատէ. զրկեցէ՛ք շօշափեղեաց զգայարանքից, և յայնժամ մարդս ուրիշ բաներու հետ ունեցած հաղորդակցութիւնից այնպէս կը կտրուի կը զատուի, որ ամենայն արարածները 'ի չիք դարձած և ինքն մենակ մնացածի պէս կը լինի. Միով բանիւ արտաքին զգայարանաց միջնորդութեամբ, որ մարդս ստանում է բոլոր այն նիւթերը, որոնք կատարելագործուելով և մշակուելով դառնում են հիմք մարդկային մտքի և հոգւոյ բոլոր զարգացման և գործունէութեան:

Թէ ինչ նշանակութիւն ունին սովորութիւնները և ունակութիւնները այս գործարանների վերաբերութեամբ՝ մենք արդէն ցոյց տուինք վերելք ընդհանրապէս, իսկ այժմ մենք մտադիր ենք մի և նոյնը հաստատել աւելի նշմարելի և համոզիչ կերպիւ, այն է՝ ամեն մի զգայարանքին վերաբերեալ առանձին առանձին օրինակներով, որոնք ապացուցանում են թէ արտաքին զգայարանքներն էլ, եթեակայ լինելով սովորութիւններին և ունակութիւններին, կրթութեան և կատարելագործութեան ընդունակութիւն ունին. Արդէն նկատած և հաստատած է այն իրողութիւնը, որ՝ եթէ մարդս զրկուած է լինում արտաքին զգայարաններից մէկից կամ մի քանիսից, ապա նա հարկադրուած է լինում յաճախ և յաճախ գործածել մնացածները, կատարել տալով սոցա բացի իւրեանց յատուկ պաշտօնը, այն պաշտօններն էլ, որ պէտք է վարէին անշուշտ միւս զգայարանները, եթէ միայն զուրկ չը լինէր մարդս նոցանից: Այսպիսի յաճախ և յաճախ գործածելուցն է ահա՝ հետեւում, թէ զգայարանքներից մէկը պակաս մարդոց միւսները այնպիսի զարմանալի ունակութիւններ են ստանում, այնպէս ուժեղ, կենդանի և առողջ հանդիսանում, որ մինչև անգամ սքանչելի ենք կարծում նոցա. կոյրերը շատ անգամ շօշափման կողմանէ զարմանալի ճշդութեան են հասնում. խուլ և համր եղողները, որ բոլոր իւրեանց գիտութիւնը աչքով են ստանում, իւրեանց հոգիներու բոլոր կարողութիւնը և ոյժը կարծես թէ աչքերու մէջն

ունին ժողոված. աչք, ականջ, և լեզու չունեցողներու շօշափման և հոտառութեան կարողութիւնները չափից դուրս կը զօրանան, մանաւանդ հոտառողիքը զրեթէ մէկ նոր զգայարանք է դառնում, և մինչև անգամ բարակի («սոփ շոն») հոտառութեան սրութեանն է հասնում: Օրինակ, Յակոբոս Միչէլինը խուլ, կոյր և անըստառ տղայ էր և այս երեք դժբաղդութիւններին 'ի միասին ենթարկուած լինելով, հարկադրված էր հոտառութեան զգայարանքը բոլոր զօրութիւնովը գործածելու, սորանով և հասել է այնպիսի ունակութեան, որ՝ ինչպէս և Ստիւարտը վկայում է, եթէ մի օտարական գալու լինէր նորա մօտ, նա միշտ և անմիջապէս այդ իմանում էր հոտից և մինչև անգամ մատով ցոյց էր տալիս, թէ որ կողմն է օտարականը կանգնած: Թէ ինչ սքանչելի սրութեան կարող է հասնել հոտառութիւնը, գեղեցիկ օրինակ կարող է լինել նոյնպէս Ապէլլըրոմպլի վկայածը՝ «Իմացական կարողութիւններ» գրքի մէջ Մոյս փիլիսոփայի մասին. բարեկամները մօտը եկած ժամանակ, նա կարողանում էր ճանաչել միմիայն հոտից, թէ նոցա հագուստը սև է թէ չէ:

Այն հանգամանքը, թէ ստէպ ստէպ և լաւ լաւ զինի խմորները ինչպիսի հեշտութեամբ և ճշդութեամբ են որոշում զանազան զինիներու համի տարբերութիւնը, ինքն իրան արդէն ցոյց է տալիս, թէ մարդու ճաշակման զգացմունքները կրկնուելով կրկնուելով ու թէ միայն մէկ նրբութիւն և անսխալ ընտրութիւն են ստանում, այլ և շատ և շատ զօրանում են: Սորա վերաբերութեամբ ունակութեան կողմից ճաշակման վերայ արած ազդեցութիւնը այնպիսի նշանաւոր կերպով է յայտնուած, որ մարդուս հաւատալիքը կը գայ այն երկու մարդոց պատմութեանը, որ պատմում է Սերվանտէսը: Սոցա խնդրել են, որ տեսնեն թէ "շատ հին և լաւ է" ասումա՞մ մէկ տակառ զինիի համը լի՞նչպէս է: Մէկը համը տեսնելով, շատ լաւ գիտի է, կ'ասէ, բայց միայն մի քիչ կաշիի համունի: Իսկ միւսը բերանն առած զինին բերանում սակաւ ինչ պտտեցնելուց և մտածելուց յետոյ, նոյն վճիռը կը տայ, աւելացնելով, թէ քիչ երկաթի համ է տալիս: Երբոր տակառը դատարկում են մէջը կաշիի կապով մէկ հին բանալի է գտնվում:

(Միջոցառում յաջորդականութեամբ)

ՎԵՐԱԴԱՐՁ Ի ՀԱՅՐԵՆԻՍ

(Թարգմանություն)

"Մանկական սրտովդ դու առ մեզ կուգաս,
 "Եւ անմեղ հոգովդ, իմ պանդուխտ տղան":
 Ինձ կը շնջէր՝ մէջէն անցնելիս՝
 Անտառն բարձրաբերձ հայրենեաց երկրիս:
 "Լի՛ է քո սիրտը առաջուպ սիրով
 "Առ քո մերձաւորն՝ խիստ աղէգորով"
 Այսպէս կը հնչէր հողմն հայրենեաց՝
 Չայնակից դառած անտառին մայրեաց:
 "Հաստատ մնացի՛ր քո այն սուրբ ուխտին՝
 'Բարւոյն ծառայել մինչ ի ժամ վերջին":
 "Եւ ազատութեան ճշմարիտ ծարաւ
 'Բերլի՛ր դու քո հետ՝ աստ զէպի հարաւ":
 Կարկաչէր այսպէս մայրենի գետակ,
 Յառաջ սողալով կոհակ առ կոհակ:
 "Սիրտդ որդիական է՝ հաւատարիմ:
 "Որոնց հեռուէն կ'երևի շիրիմ:
 "Միտք բերլի՛ր արդեօք բանն աւանդական,
 "Որ ծնողք քեզ թողին մերձ ժամուն մահուան":
 Յորդ արտասուքը բղկեց աչքերէս,
 —Ո՛հ, իմ հայրենիք. հառաչեցի ես:

Ո՛հ, ձեր սուրբ կտակին չեմ եղել հաստատ:
 Մանկական սիրտս չէ՛ պիտի հարազատ:
 Չը պահեցի ես միտք իմ անխաղախ,
 Փշոտ ճամբէքից վախայ վախէ վախ:
 Շեղուեցի նոյնպէս վեհ նպատակէն—
 Իմ սիրուն յոյսեր՝ ո՛ր են այժմ, ո՛ր են:
 Այլ ես չկարեմ սրտալիւր սիրել,
 Ձեր վերջի խօսքը մտքիս չէ տիրել:
 Անշահ, անտիւ, չնչին դործերից,
 Ես զրաւունքով՝ զըկեցայ ուժից:
 Հանգել է այժմ՝ սրտիս վառ կայծը,
 Ազատութեան ծարաւ և բարւոյ խայծը:
 Կը դառնամ այժմ իմ մայրենի Հողը
 "Անպտուղ . . ." — ահա իմ սրտի դողը:
 Ա՛խ, երբ կը նայեմ մեր տան հայրենի՝
 Սիրտս ու հոգիս աղէխաբշ կըլնի . . .
 Երբ միտ կը բերեմ կորած ժամերս՝
 Արտօսը զղջման կ'այրէ այտերս:

Պ. Հ. Ո. Գ. Ե. Ը.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԱՆՍՈՒԱԿ ՈՐԴԻՆ

(Ստեփանն Ա-ի պատանի)

Ընչիւք հարուստ մեծատուն դք, հայր էր երկուց զաւակաց,
 Եւ լիաձեռն ընդր տրիւք միշտ զպիտոյս աղքատաց:
 Կրտսերադոյն որդի նորա բարուց դիպեալ ատելի,
 Հայր, տո՛ւր՝ ասէր՝ որդւոյդ բաժին, զոր ինչ յընչիցդ անկանի:
 Արտասուելի որդւոյն իւրոյ չեկաց երբէք նա անլուր,
 Եւ հան բաժին արդարապէս զոր ինչ նմա անկանիւր:
 Անցին աւուրք, մոլեղնութիւնքն որդւոյն չ'անցին զվայրկեան մի:
 Զիւր ամենայն բարձեալ վերջոյ՝ չուեաց յաշխարհ ՚ի հեռի:
 Անդ զամենայն ցրուեաց, եկեր, զինչան վատնեաց հայրենի,
 Մինչև նըթեալ սիրան դիւր կարօտ աւուրն պարենի:
 Դիմեալ զդուրս բաղնէր այլոց ՚ի բաշխ հացին միջմանաց,
 Սոյն հաւասար տիրէր երկրին, լսող չ'եղիտ թախծանաց:

Զիք յոյս ուստէք, տածել կալնու խողացն անտուրք զերամուկ,
եւ յեղջերաց ուտել ժտէր յանպտղաբերն յաղարակ .

Թշուառութիւնն հնարս պատէ՛հ ծնանի 'ի սիրտ մահացուն
Անառակին յոյս խորհրդոց սիրտն կալաւ առանձին :

"Քանի՞ վարձկանք են յիմ Հօր տան, ասէր, և անդ կերակրին
Ճոխք և փարթալք միանգամայն, այլ ես՝ ո՛հ, աստ կորնչիմ .

Դարձայց առ հայրն իմ ապաքէն, թափելով շիթս արտասուաց,
Ասացից, հայր, մեղայ՛ յերկինս, առաջի քոյդ երախտաց :

Ծնողիդ զթած գոչիլ որդի, այո՛ չեմ այլ արժանի,
Խնայեա՛, զթա՛ և ծառայիցդ գէթ զիս ընկալ 'ի կարգի" .

Ասաց, 'ի նոյն չորաւ ժամուն գէմ հայրենին յիւր յերկիր,
Ուր սիրտ ծնողին քերմն անձկանօք որդւոյն վառէր սիրալիր :

Այն ինչ ետես հայրն բացուստ զորդին թէ գայ, զթացա՛ն,
Ել ընդառաջ վազվաղակի, սպիք մեղացն ջնջեցաւ .

Փարեաց սիրով զպարանոցաւն . որդին գոչեաց յարտասուս,
"Մեղայ՛ յերկինս առաջի քոյ", և սիրտք զարթնան յալելուս :

"Բերէք, ասէր, զիւր լուսափայլ պատմունձանըն և կոշիկ,
Եւ ագուցէ՛ք զմատանին, զի նոր հանգեան իմ լալիք .

Եւ զի գտի զիմ մորբեալ և կորուսեալ այս զորդի,
Զեղն ածէ՛ք զպարարակ զենուլ սորա առաջի" :

Հնչեցան ձայնք անդէն քնարաց, պար կազմեցաւ ընդ յարկաւ,
Այն ինչ երեցն քրտնաճակատ յազարակէն դարձեալ գայր .

Ոչ ինչ հեռի լուաւ գոչին հրաւիրելոցն խառնաձայն,
Սոչեաց զմինն 'ի ծառայից՝ գիտել արդեօք զի՛նչ է այն :

Մատեաւ 'ի հարց, և բերկրութիւն ծառայն անդէն պատասխան
Տալով, ասէր, "Եղբայր քո եկն, և ընկալաք մէք 'ի տան .

Բերկրալից հօրդ հրաման է այս՝ սեղան առնել մեծահաց,
Եւ մեզ ոյսօր լինիլ հաղորդ իւրոյ սրտին հրճուանաց" :

Թայնժամ 'ի խորս սրտի նորա սուրբ մխեցան դառնութեան,
Եւ վէտ 'ի վէտ ծփայր հողին յալիս ծովուն տրտմութեան .

Ո՛չ հանգութեաց, ասաց, կոչել զորդեսէր հայրն ծերունի,
Եւ ընդ նմա յոգնատխուր պարկեշտաձայն բարբառի :

"Յարդ ես հլու դտայ կամացդ, ասէր, զուլ մի ո՛չ զենեք,
Ընդէր որդւոյդ անառակի զեղն պարար շնորհեցեր" .

"Գու ցանկ ընդիս և ես ընդ քեզ, հայրն կրկնեաց պատասխան,
Որդեակ, ընդ գիւտ կորուսելոյն խնդալ անկ է և արժան" :

Անառակին հանգոյն և ես Տէր բարերար մարդասէր,

Ողորմութեանդ դիմեալ 'ի գուժ առ քեզ գոչեմ մեղայ՛ տէր .

Աղաչեմ տէր՝ քեզ 'ի հաճոյս ընկալ զհառաչ իմ սրտի ,

Եւ պարարակ եղինդ արեան արա՛ այսօր արժանի :

Չարեօք պատրեալ անհնազանդ գտայ Տեառնդ օրինին,
Զգեցո՛ ինձ, դոր կորուսի, զիմ պատմութեանն առաջին.
Անդէտ գողով զքո գթոյդ տեղի ետու յայլ աշխարհ,
Ուր շահեցայ զտով սրբութեան՝ և սիրելիաց քոց աշխարհ:

Արդ սովամահ կորնչիմ Տէր, կենացդ զհաց մաղթեմ տո՛ւր,
Զի հացալից գտայց և ես իբրու զղջմանցս տրիտուր.
Ընկա՛լ 'ի տուն զիս հայրենի արքայութեանդ 'ի խորան,
Ուր իմ երէց եղբայր հրեշտակք՝ կամացդ հլու կան մնան:

Ամբացո՛, Տէր, զոտս իմ կոշկօք, իշխանութեամբն իմ նախկին,
Զի առաթուք արկից յաւէտ զչարածոյն թշնամին,
Որ զիս արագ խոզից պաշտպան արար մեղաց և մահու,
Եւ կողոպտեալ յինէն զինչ հօրդ տանջէր զհողիս 'ի սովու:

Սարկաւագ Աւերիւ Սարկաւագ Փնայեանց:

ի վ. 8. Ստեփաննոսի:

ի վերջին շաբաթոյ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳՐՈՅ

ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԷԶՄԵԱԾՆԷ

Արարապ ամսագրոյ երրորդ շրջանին տա-
րեգրութիւնը մերձեցած լինելով, Խմբագրութիւնը կը փութայ յայտնել և միանգամայն խնդրիլ իւր Արդոյ բաժանորդներէն, որպէս զի օր յառաջ բարեհաճին ամեն Հայաբնակ քաղաքներում Տպարանկան Ժողովոյ կողմանէ նշանակուած Գործակալաց կանխիկ վճարել չորս ուրբի բաժանորդագրիները իւրեանց Հասցէից հետ 'ի միասին:

Այն ամսագրոյս սիրելի Ազգայնոց մէջ գտած համակրութիւնը և ընդունելութիւնը խրախուսած է՝ մանաւանդ պարտաւորած ղխմագրութիւն նորին՝ մի և նոյն գնով (4 ռ.) բայց փոխանակ երեւո՛ր չորս թերթով և երբեմն (անցեալ տարուան պէս) յաւելուածով հրատարակել Ամսագիրը:

Անշուշտ եմք, որ մեր սիրելի Ազգայինք՝ Խմբագրութեան այսպիսի տնօրէնութենէն

զոհ և ուրախ դիպցմանց ենթարկուելով, յառաջակցում առաւել ևս համակրութեամբ և ընդունելութեամբ մեծարած Արարապը, նա և կրկին պիտի քաջալերէ Խմբագրութիւնը հետզհետեւ ուրիշ կարեւոր և օգտաւէտ փոփոխութիւնք յաւելացնելու:

Իսկ իւրաքանչիւր ամսագիրները 'ի ժամանակին՝ բաժանորդաց փութով հասուցանելոյ աղազաւ՝ Տպարանկան Ժողովոյ ձեռք առած միջոցաց և կարգած Գործակալաց շնորհիւ, կը յուսամք, զի այս առիթով պատահած դժգոհութեանց այլ ևս տեղիք մնալու չէ: Գործակալաց անուանքը պէտք է շարունակ հրատարակուին Արարապոյ կազմի վերջին երեսում:

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԷԶՄԵԱԾՆԷ: